

20 ГОДИНИ
ВЪПРОСИ И
ОТГОВОРИ
ЗА СВОБОДАТА

Friedrich Naumann
STIFTUNG

FÜR DIE FREIHEIT

“В името на най-доброто от нашето естество, на възвишеното безпокойство, което ни преследва и измъчва, на жарта да увеличаваме познанието и развиваме способностите си, аз заявявам, че сме призвани от съдбата не за голо щастие, а за усъвършенстване. И политическата свобода е най-могъщото, най-енергичното средство за усъвършенстване, с което небето ни е дарило.”

*Бенжамин Констан,
Атене Роял, 1827 г.*

Годишнината от началото на реформите в България, които все още наричаме “преход” съвпада с годишнината от началото на дейността на Фондация “Фридрих Науман” у нас. Самата дума “преход” носи в себе си съзнанието за нещо незначително, за малоценност. “Преходът”, така като и Средновековието, например, се мисли като едно несъществуващо, инструментално време, което препраща към нещо друго, различно, ценно. Ето това съзнание за “преходност”, за инструменталност прави така, че много хора от времената на “прехода” възприемат собствените си действия, собствените си проекти и продукти като малоценни. Така много от документалните свидетелства и от личните спомени на “прехода” остават захвърлени из кьошетата на тавани и мазета или някъде из кьошетата на паметта на живите участници. Мартин Иванов, Орлин Спасов и Венелин Стойчев се заеха със задачата да се разровят из кьошетата и да запазят каквото е останало, защото точно тези документални свидетелства и спомени са важни, ако искаме да се ориентираме в какафонията на днешната публичност и ако сме отговорни пред бъдещите изследователи и обикновени граждани. Важни са, защото модерният живот не е статукво, а задача, която непрекъснато трябва да бъде решавана, а всяко решение е само временно.

Тук сме представили разговори, които проведохме през есента на 2009 г. Събрали сме отговори на различни като опит, специалност, възраст и занятие либерали. Тук няма окончателни отговори, “верни” отговори. Някои въпроси са отговори, а някои отговори са въпроси – но това не е толкова важно. Важното е, че са повдигнати теми, които препращат към разбиране за това каква е Актуалната ситуация, в която сме поставени в момента, какви са алтернативите и какви са предизвикателствата пред либералното мислене и либерализма като политическа и гражданска кауза.

ЖЕЛЮ ЖЕЛЕВ

Д-р Желев, как оценявате работата на фондация “Фридрих Науман” в България през тези 20 години на преход у нас?

Фондация “Науман” наистина свърши огромна работа в България за популяризирането на либералните идеи, принципите на либералната демокрация, либералната кауза на партиите, които се самоопределят като либерални. Тя даде връзки на либералните партии, които възникнаха след 89-та година с либералните партии на Западна Европа и с Либералния Интернационал. Аз сам бях патрон на Либералния Интернационал - в почетената група - и ме канят обикновено като такъв. В Либералния Интернационал членуват Радикал-демократическата партия, ДПС, която също се определи на времето като либерална партия. Аз съм им бил кръстник за влизането им съответно. Каненето на различни международни форуми - било в рамките на Европа или пък - когато става въпрос за Интернационал - и на по-широки мащаби, се правеше от “Науман”. В този смисъл фондация “Науман” направи много, много неща.

Но ролята на “Науман” не се ограничава само до либералните партии и чисто либералните идеи и инициативи. Но да кажем и до една такава инициатива, каквато е създаването на Балканския политически клуб, например. През 2000 година ние от нашата фондация тръгнахме по проект да каним по Балканите видни политици да станат членове - като основатели на Балканския политически клуб. И това пътуване по Балканите, разговори и т.н. го финансира фондация “Науман”. Те се съгласиха на това нещо, защото видяха, че по дух това е либерален клуб - той е, разбира се, на всички партии, но неговите принципи, неговият стил на работа, етичните норми - всичко това най-добре прилягаше на една либерална фондация. И слава Богу, това нещо стана и мисля, че стана много добре.

Наскоро в сътрудничество пак с “Науман” ние направихме други стъпки да създадем подобен клуб, понеже проявяват интерес от там – Кавказки

политически клуб. Главно от трите бивши съветски републики от Южен Кавказ - Азърбейджан, Армения и Грузия.

Опитът не остава само в страната, ами се предава и на Балканите и все по на Изток?

Да. Към 30 души дойдоха и присъстваха на нашата конференция преди 2 години. И започна тази инициатива. Те самите, разбира се, искаха, защото бяха чували за Балканския политически клуб - в пресата се чува, в интернет излизат неща - което показва, че те сериозно се интересуват от това и започнаха да идват тук, при нас, да питат какъв е този клуб. И накрая на разговорите, като им обясним с какво се занимаваме и какъв е стилът на работа и прочие, те обикновено завършват с един въпрос, като че ли са се наговорили: “А ние можем ли да направим такъв клуб в Кавказ?” И ние обикновено им отговоряхме: “Можете, разбира се - много хубаво ще бъде, вместо да се стреляте с куршуми, правете дискусия, седнете на масата и стреляйте с думи.”

Добра практика, която ние изнасяме навън, вместо ние да копираме от други?

Ноу-хауто от нас, а работата - от вас.

Ако трябва да сравните предизвикателствата пред един либерален мислител, един либерален политик от началото на 90-те години и сега, какви са приликите и какви са разликите? Защото днес слушах парламентарен контрол и от трибуната на Народното събрание се чува: “либерализмът умря, неолиберализмът няма потенциал”. Като че ли покрай финансовата криза се изхвърля с мръсната вода и бебето? Има ли такъв проблем днес у нас?

Това за мен са глупости. Пълни глупости. Колко пъти са обявявани либералните идеи в България за умрели? Те говореха така и в началото на Прехода: “Какви са тези либерални идеи? В България либерални идеи никога не е имало”. Ние казваме: “Глупости говорите, господа! Не си познавате собствената история.” Либералната партия беше тази след Освобождението,

която направи България за две десетилетия от изостанала азиатска провинция на Османската империя в модерна за времето си европейска държава - с шосетата, с каменната покривка, с ЖП линиите, с армията, администрацията, полицията... всички държавни институции.

Цялата организация на държавната система!

Да, плюс промишлеността, която се развива. Това е дело на Либералната партия, която в борба с консерваторите е успяла да наложи това ускорено развитие на България към Европа. Така че това, че за България тези идеи били чужди, далечни, непознати, че нямало желание у хората да се занимават с такива неща - не е вярно, защото либералната демокрация освен всичко друго, е по-трудна за осъществяване, да кажем от социалдемократията, християндемократията, разните радикалистки движения. Тя е по-трудна, защото **слага личността в центъра на своята вселена на ценности**. Защото в политическата област ценностите са едни и същи, и всяка партия, която влиза в политическото пространство, не измисля никакви съвършено други ценности. Въпросът е в подреждането на ценностите. А либералната демокрация започва от човека, отделния човек, човешкия индивид, човека-личност, реализатор на идеи, който дава не само на себе си, но и на обществото със своя труд, талант, гений. Това е отправната точка в описанието на цялата система на ценностите на либералната демокрация. Докато другите две демокрации, другите два вида, да кажем социалната демокрация, социалдемократията – тя започва от колектива, от общността и намира там човека, но той общо-взето остава на втори план, по-незабележим и, да не кажа по-силната дума, - обезличен, отколкото при либералната демокрация.

Но отговорността е много по-голяма при либералния модел?

Да, разбира се. Защото самата отговорност - не само свободата, за свободата всички са готови да я използват и прочие, кой, както може - обаче другата страна в идеологията, другата страна - свободата и отговорността, а

отговорността е винаги лична. Няма колективна отговорност, това реално е равно на колективна безотговорност. Както става в парламента, например.

Все повече и повече за съжаление...

За съжаление... Затова тя е по-трудна, но и с по-голям потенциал, когато има хора, които да се хванат сериозно да я изграждат - в изграждането на партии ли ще бъде, на разни други инициативи.

Но в началото на 90-те години картината изглеждаше по-ясно. От една страна е Комунизмът и алтернативата, от друга - либералната демокрация. Докато днес, като че ли и на хората им е по-трудно да се ориентират коя опозиция срещу какво застава.

Това не е най-важното - опозицията да бъде опозиция. Когато трябва, либерализмът трябва и опозиция да бъде. Когато е на власт, трябва умно, като истински управляващи, да използват и подреждат в обществото ценностите на своята идеология, своята демокрация. В началото това беше съвсем естествено. Отсреща има БКП, зад която стоят 45 години, държавата, тяхната тоталитарна държава. Стои великият Съветски съюз - крепостта на тоталитаризма в целия свят. БКП представляваше не-свободата, подтисничеството, унищожението, затриването на човека като личност, като индивидуалност, като фактор, от който зависят нещата и който прави нещата. Тя разчиташе и залагаше напълно на колектива. В колектива кой какво прави, никой не знае обикновено и само някой използват името на така наречения "колектив". Тогава беше необходимо всички други формации - и център, и либерали, и по-крайни, които са антикомунисти - да се обединяват, както беше първите години на промяната, на прехода. Срещу БКП застана обединената демократична опозиция, в която ключова роля играеха точно либералните формации. Застанаха не случайно от федерацията на клубовете за демокрация - хора като Петко Симеонов, като Йордан Василев, моя милост (аз съм бил председател на един такъв клуб за подкрепа на гласността и преустройството, както беше първоначалното наименование), след това Партията на Луджев - Нов Избор, тя беше също

либерална (достигна едно много силно влияние и на два пъти беше на границата да влезе в парламента). Имаше и други формации - някои, от които не оцеляха...

Нали имаше опит на либералния алианс - да се мобилизират по-малките партии?

Той също пропадна, тъй като нямаше ги хората, нямаше я енергията да се ангажират както трябва. Но аз говоря за самото начало - защо така отчетливо беше всичко. Защото от една страна беше демократичната опозиция, а от друга страна - хората на тоталитарния комунизъм, които току-що се бяха преименували на “социалисти”. Но е много интересно, че хората разбираха - обикновените хора, не-изкушени от политика. И на нашите митинги винаги от всички посоки викаха – това бяха двата нестихващи лозунга – “ДЕ-МО-КРА-ЦИ-Я” и “Е-ДИН-СТВО”. Хората инстинктивно разбираха, че срещу тая крепост, която стои и която трябва да бъде превзема, това може да стане само с обединените усилия на опозиционните антикомунистически и демократични партии и организации. Хората го разбираха, те имаха усета за това нещо - природния усет. Докато твърде скоро след това някои от лидерите, които бяха болни на тема партийно лидерство, се отцепиха. Яви се една група по-крайни, които принудиха големите партии и формации да се отцепят. И СДС така загуби властта. Тогава вече стана възможно и в лагера на опозицията да се види кой кой е, кой какъв е. Тогава стана по-ясно кой е либерал, кой не е либерал. Всички заедно срещу комунизма - хубаво, това е срещу тоталитаризма, демокрацията срещу тоталитаризма. Но демократи могат да бъдат социалдемократи, както беше, както земеделците, както зелената партия, радикал-демократичната партия, демократическата партия, които бяха възстановени в последствие. Всички те бяха един блок. А след като вече БСП така или иначе загуби вторите избори и трябваше вече победилата опозиция, която не беше вече опозиция, а стана управляваща, да се огледа да види все пак кой какъв е. БСП няма да я има така или иначе, ама какво ще става по-нататък. И тогава започнаха да се обособяват, но заедно с това и да се види какво представлява една партия, друга

партия. Доколко тяхното име отговаря на съдържанието на тяхната работа, техния морал, поведение, методи на дейност.

Как е към днешна дата ситуацията? Защото от всичките тези много либерални формации тези, които все още проявяват активност – НДСВ, Новото време - не успяха да влязат в парламента. ДПС успя.

Какви са предизвикателствата пред либерализма към днешна дата?

В чисто политическото пространство либералните партии са центристски партии, дясно в центъра. И ето, да кажем Германската свободна партия, или да кажем Съюза на свободата в Полша - те са десен център. Те обикновено не са много големи партии. Те са 15, рядко 20% е стигало, както сега в Германия либералите имат 15 %. Но са влизали във властта, са правили коалиции - било с десните, с християн-демократите, било със социалдемократите. Защото те и с едните, и с другите са правили коалиции. Винаги са държали принципите на либералната демокрация. Каква е разликата между либералните партии и другите партии? Има един такъв афоризъм, който много добре го обяснява. “Либерали има във всички партии. Разликата е в това, че в либералните партии те са мнозинство. А в другите те са малцинство”. Например, ако вземете християн-демократите, те в икономическата област са си *par excellence* либерали. И в някои други области също - да кажем в една или друга степен са либерали. Вярват в принципите на либералната демокрация.

Но като се върнем пак в България, като че ли когато се говори за либерализъм, се мисли в икономическото му измерение - свободен пазар, свобода на движение на стоки и услуги, по-малко държава... А това, с което вие започнахте - ценностите на либерализма - колко важна е личността, колко важна е личната отговорност - това въобще рядко присъства в политическия дебат.

Би трябвало да присъства най-малко чрез темата за свободата. Все пак” свободата на човека, свободата за реализация на човека.

Но от тази “ценностна” перспектива пазарът е инструментален спрямо личността. А в българския дискурс като че ли пазарът е водач, а личността остава вторична и някак икономиката играе по-централна роля отколкото политическите ценности?

Вижте, икономическият живот навсякъде играе първостепенна роля и различните партии се вписват в това нещо по един, или по друг начин. Както казва един друг афоризъм – “парите не са всичко, но и без пари нищо не става”. Това е закон - социален и обществен. Никой не може да го отмени - нито либералите, нито социалдемократите, нито християндемократите. Даже да извикат Христос, пак не могат да го отменят.

А ще разкажете ли за някакви инициативи от периода, когато вие бяхте президент, които смятате, че са олицетворение на прокарването на либерални ценности, на либерална политика, някои от нещата, които вие най-много цените като ваши инициативи тогава? Нещо, което, дори и да не е било толкова медийно значимо, за вас е било важно?

Да кажем това, че ние пазехме свободата на словото, на печата, свободата на пресата и медиите. Особено, когато дойде второто управление на БСП, на Жан Виденовото правителството. Те се опитваха тогава да контролират, да върнат контрола върху медиите, върху електронните медии, върху печата.

Клара Маринова беше станала нарицателно име?

Да, да. Тя почти командваше медийния фронт. Тогава либералите много категорично и много точно реагираха като заклеиха този начин на процедиране, на отношение към пресата. Защото това ликвидира ключовите свободи. Без свобода на словото, всички други свободи стават съмнителни!

За съжаление социалистите и до ден днешен си вярват, че не е важно какво правиш, а какво излиза по медиите...

Ако трябва днес да формулирате задачата пред българското общество от либерална позиция, каква би била тази задача? Коя е най-важна кауза, най-важна цел?

Най-важната цел е България (която, слава Богу, успя да влезе в Европейския съюз, не като подарък, както някои смятат, защото много усилия бяха хвърлени през годините, десетилетия беше работата в тази посока), **България да намери своята ниша в Европейския съюз.** Защото всяка страна има определени дадености - да кажем има море, подходящо за морски туризъм, за стопански туризъм, има културни ценности, паметници, много важни за културата, за културен туризъм. Има климатични, почвени условия, много важни за земеделието. На там трябва да се ориентира земеделието, защото селското стопанство е и гърба, background-а на туризма, или на каквито и да са други културни инициативи, които могат да се поемат. И ако няма какво да дадете на туристите да ядат, другата година няма да дойдат. Много е важно за България това нещо да бъде направено, за да можем ние максимално и, разбира се, рационално да използваме всичко, което природата ни е дала на нашата земя, за да заеме България достойно място, достойното си място в Европейския съюз, в НАТО и другите организации, в които членува.

СИМЕОН САКСКОБУРГГОТСКИ

Ваше Величество, много леви интелектуалци побързаха да обявят световната финансова криза за последното доказателство за провала на (нео) либерализма. Според Вас „кауза пердута“ ли е либерализмът вече?

Не бих казал, че само леви интелектуалци, а и други среди, като че ли бъркат неолиберализма с либералното мислене. От една страна, струва ми се неуместно с категоричност да се дават крайни оценки, че либерализмът е „кауза пердута“, а от друга съм убеден, че трябва да бъдем прагматични, а не да се водим от преходни тенденции и необосновани хипотези. Либералното мислене не е от вчера, нито би било логично да се предположи, че няма да го има утре.

Каква е мисията на НДСВ днес, когато страната вече е член на ЕС, а „двуполюсният“ политически модел остана в миналото?

„Мисията“, както я наричате, е практичният израз на свободното мислене и няма, поне за мен, връзка с членуването ни или не в Европейския съюз. За съжаление двуполюсният или дори еднополюсният модел, колкото и да не са полезни за нашата все още крехка демокрация, не са напълно оставени в миналото. Всеки, който държи на свободата на индивида, би трябвало да не го забравя.

Политическата култура на свобода и толерантност, която Вие изразявахте в българския политически живот изглежда остана неразбрана от много избиратели. Смятате ли че българите са достатъчно зрели, за да ценят и използват свободата си?

Няма две мнения, че българите, както толкова други народи, са достатъчно зрели да оценят свободата си. Що се отнася до политическата култура на свобода и толерантност, тя би трябвало да бъде целта на всеки

европеец през 21-вия век. Има и хора, които прибързано, с лекота се преструват, че не са разбрали моите послания и действия.

Ако направите една ретроспекция на последните 20 години като либерален мислител и действащ политик, как бихте формулирали трите основни шанса, които България пропусна?

Може би в хода на бързото развитие на събитията сме пропуснали да затворим една основна страница в полза на демокрацията и това е темата за тайните комунистически служби. Други страни от бившия соцлагер по-успешно се справиха с т. нар. “ченгеджийство”. На второ място, медийните интерпретации все още у нас имат силно влияние върху обществото. Основната цел е да информират обективно, но без да се превръщат в проводник на нечии интереси чрез спекулативни тълкувания на събитията.

На трето място, това че не успяваме по-динамично да се възползваме от огромните средства, които Европейският съюз ни предоставя.

А кои са трите най-големи постижения на страната ни през последните 20 години?

Като наблюдател на немалко промени и преходни процеси и не само в Европа, мисля че едно от тези постижения е фактът, че нашият преход беше осъществен по мирен път, без ексцесии като в Румъния например. Постигната беше политическа и макроикономическа стабилност. Друго голямо постижение е това, че въпреки трудностите, обществото ни силно подкрепя проевропейския път на България.

От гледна точка на Вашия опит, кои са най-големите постижения от дейността на Фондация „Фридрих Науман” в България?

Много съм благодарен за усилията, които фондацията полага. Голямото достижение е ключовата роля за развитието на либералното мислене, за поставянето на индивида като основен елемент в обществото. Заедно с фондация „Фридрих Науман“ следва да отчитаме влиянието у нас и на други две фондации „Фридрих Еберт“ и „Конрад Аденауер“, които помогнаха на нашите сънародници да се почувстват отново интегрирани в Европа. Въпреки, че либералното разбиране не е масово възприемано, за мен то си остава най-перспективното.

Каква би била Вашата препоръка към бъдещите политически лидери на България?

Вие знаете, че аз избягвам да давам съвети, а още по-малко и да поучавам, но бих напомнил не само на бъдещите, но и настоящите политически лидери да не забравят, че преди всичко те служат на Родината.

Какво е Вашето пожелание към младите либерали?

Да са твърдо убедени в либералните ценности, чрез които рано или късно се изгражда модерното и свободно общество.

АСПАРУХ ПАНОВ

Г-н Панов, как започнахте работа във Фондация “Фридрих Науман” - какъв беше контекстът, какъв беше поводът, какви бяха личните ви намерения и проекти?

Аз съм един много специален случай за фондация Фридрих Науман. Всъщност познавам фондацията и от вън и от вътре – и от двете страни. Защото първо съм бил партньор на фондацията като народен представител от Радикалдемократическата партия и изобщо като либерал съм си партнирал с фондацията. След това бях поканен да работя за фондацията, затова имам два етапа в живота си. Бях поканен, защото тука се видя, че настъпват много трудни години за либерализма, Радикалдемократическата партия трябваше да напусне СДС, БСП беше на власт и т.н. Просто ние се познавахме много от близо с граф Ламсдорф, които тогава беше шеф на фондацията и той ме покани лично да работя за фондацията. Ние се познавахме от Либералния интернационал - аз бях вицепрезидент на Либералния интернационал, а той беше по това време почетен председател вече. Имахме много сериозни либерални контакти и той ме покани да работя за фондацията. Иначе хората във фондацията се шегуват обикновено, че една либерална политическа кариера или започва във фондация Фридрих Науман или завършва във фондация Фридрих Науман. Аз съм от втория случай. Но въпреки всичко...

Още не се знае.

Не, не, знае се, защото съм решил вече да се откажа от всякакви кандидатури и бъдеща политическа кариера.

Окончателно?

Окончателно, да.

Г-н Панов, според Вас кои са най-успешните проекти в България на фондация “Фридрих Науман”?

Трудно е в такъв тип политически фондации да се намери начин, по които да бъде измерен ефектът от тази работа. Трудно се мери ефектът на политическото образование, на политическите консултации и на политическия диалог - това са основните методи, с които работи фондацията “Фридрих Науман”. Но има все пак един начин на измерване и това е мястото на партньорите на фондацията, на политическите партии, с които един такъв тип фондация работи в политическия живот и тяхната роля, която са изиграли всъщност за развитието малко или повече на либералната демокрация.

И конкретни законопроекти, които в края на краищата са се превърнали в част от правния мир благодарение на тези партньори.

Да - и конкретни законопроекти. Все пак, каквото и да се каже, от тези двадесет години, сега, както се вижда два поредни мандата либералните политически партии участват в управлението на страната и то точно в един възлов период, когато България влиза в ЕС и когато се опитва да се интегрира към европейските структури. Така че, в това отношение може да се каже, че дейността на фондацията е повече или по-малко успешна, защото е допринесла за всичко това. Така или иначе, тя е първата германска политическа фондация, която започва работа в България de facto още в самото начало на прехода, ако не точно 89-та, то 90-та година, така че и ние празнуваме двадесет годишнина заедно с целия Преход. Двадесет годишна дейност в България и сме съпровождали повече или по-малко организирания либерализъм, самоопределящите се като либерални политически партии в тяхната дейност, както разбира се и либералните представители на гражданското общество през това време. Но, ако говорим за най-успешни проекти, на мене все пак ми се струва и мога да кажа, като че ли най-големият успех е развитието на НДСВ като либерална политическа партия. Нали това нещо, което не можа да се случи със СДС, защото в основата си СДС също беше либерален проект, но не можа да се развие така. НДСВ също беше едно мощно национално движение и се разви като една либерална партия. Действително сега, ако се гледа нейната политическа дейност както в парламента, така и в цялата политика, това е за

рамките, за възможностите в момента, действително една класически тип либерална политика в границите на възможния политически компромис.

Добре, а някакви конкретни решения, които са прокарани през политическите либерални партии?

Изобщо това може би е предмет на един по-дълъг разговор. Но да си довърша първо това, което ме попита в началото. Та НДСВ е може би така най-успешният проект.

Друг много успешен проект, за мене лично, е младежката организация на ДПС, нейното развитие през годините. Тя е най-мощната либерална организация в Европа, пък и в света сигурно, но в Европа със сигурност. Тя действително се разви като една модерна, младежка, либерална и европейска организация. Това е един много голям успех, там работят едни много амбициозни, много интелигентни хора с действително либерален поглед върху света и развитието на ЕС и българското политическо развитие. И семинарите от различен тип, които сме правили с тях и изобщо съвместната ни дейност е доставяла винаги голямо удоволствие на фондацията, защото се вижда, че има резултат.

Може би като трети проект, така като си мислих, това е една може да се каже публикационна дейност. Ние дълги години издавахме една Либерална библиотека. Няколко пъти годишно се издаваха книжки, които са предназначени за местните организации на либералните партии, в които се разискваха различни теми на либералната политика, либералната ценностна система, на либералната икономика, на човешките и гражданските права, на правата на малцинствата. Много така полезно четиво. Някои неща бяха преводни, други бяха на български автори. Те бяха посветени на предизборни кампании и т.н. Но тази либерална библиотека дълго време беше много важна точно за местните организации, което не беше никак лесно, защото общо взето трудно се пише на популярен език и на един достъпен език и тя изигра, според мен, една много голяма роля за издигането, ако може да се каже на нивото на

либералното познание в либералните политически партии. Така горе-долу нали ти ме попита за три проекта.

А какво е вашето най-голямо разочарование - някакъв важен проект, в който много сте вярвали, но той се е провалил?

Ами разочарованието, това е самата съдба и самото развитие на Радикалдемократическата партия, която е една либерална партия с голяма история, която е още от преди Втората световна война, свързана е с Радикалната антанта, която е предшественик на либералния интернационал и от там с много интересна история в българския политически живот и една от най-важните партии в СДС, когато се формира СДС и тя действително така внасяше не само либерален привкус, но беше партията, която държеше на живота по правилата, които СДС много не обичаше. Така или иначе, СДС преживя много вътрешни катаклизми и разцепвания, както и НДСВ между другото, това се отрази много на радикалдемократическата партия, която de facto изчезна преждевременно от активната политическа сцена и съществува, може да се каже, само символично и то повече като един либерален, интелектуален клуб, отколкото като една политическа партия.

Каква е ролята на фондация "Науман" за промотирането на една култура на политическо говорене в духа на толерантността, в духа на зачитането на мнението на другите и ценностите на свободата?

Много трудно е да се направи един точен анализ, но все пак едно е либералната политика, друго са либералните ценности сами за себе си. Обаче, ако либералните ценности се разглеждат така, като една ценностна система, която звучи много красиво, свързана с човешки права, със свобода преди всичко и свобода в икономиката и свобода в политиката, тези ценности изглеждат като идеализирани, ако не се приложат в либералната политика. Обаче те никога не могат да бъдат приложени максимално, става дума изцяло, защото политиката е изкуството на компромиса и някак си, тука ще цитирам д-р Желев, който казваше така: „във всички партии има либерали, да се надяваме поне, че в либералните партии те са мнозинство”.

Но както казва М. Вебер, ако не се стремим към невъзможното, няма как да постигнем възможното.

Да, точно така е, но най-важно е да има либерални политически решения. Например реализирането на огромни стратегически проекти, примерно, според мен, реализирането на членството на България в ЕС, това е победа преди всичко на либерализма, защото за мен специално ЕС е един либерален проект. Той се базира върху свободата и то в нейните основни насоки, свобода и собственост, свобода и правова държава, свобода и гражданско общество, свобода и местно самоуправление и всичко това прави този проект либерален. То дори с едно изречение ако се формулира, това е един съюз, една част от света, в която няма вътрешни граници, където цари свобода и сигурност и където всичко се базира в икономиката на една свободна конкуренция. Това всичко е символ на либерализма и затова много се радвам, че този проект бе реализиран. Но се оказва, нали, като мислим не само за България, а и за всички други страни, където е работила фондация “Науман” и за всички нови страни членки, всички си мислеха, че политическият преход е успешен и политическите системи са стабилни, но проблемите идват от икономиката. Оказа се точно обратното, всъщност основите на икономиката бяха създадени по-лесно и то точно за една либерална икономика. Но политическата система се оказа много нестабилна във всички, дори и в страните-отличнички, и се вижда, че в много страни, където либералните партии имаха силни позиции или поне либералното в политиката, може да не са били точно либерални, но свързаност с върховенство на закона и всичките тези неща, за съжаление се оказват често изместени от нови политически настроения, на популизъм, на ксенофобия, на краен национализъм - повече създаващи чувство на политическа нестабилност и несигурност, което не беше очаквано и сега в момента това е най-големия проблем.

Добре, но това ли е основното предизвикателство пред либерализма днес?

Сега, основното предизвикателство е свързано, ако гледаме от политическа гледна точка – да, това е основното предизвикателство. Като тук

искам да кажа специално, че за мен като либерал не ми е достатъчно да кажем, примерно за България, че ние сме толерантни. Аз изобщо толерантността не я смятам за либерализъм, защото какво значи толерантността? Толерантността значи да търпиш някого и общо взето да не ти пука от неговата позиция изобщо. Аз лично смятам, че истинският либерализъм значи признаване на другия, а не да бъдеш само толерантен към него.

Либералната дефиниция на толерантност е признанието, че другият има здрав разум и ако той има здрав разум, вие можете да се разберете. Това води към препратката, че не налагаш мнение, а влизаеш в диалог с другия.

Става дума, че има най-голямото предизвикателство изобщо за общуването между етноси и между религии - това е най-голямото предизвикателство сега за либерализма от неговата политическа страна. Защото, как ще изглеждат бъдещите мултиетнически държави, примерно? Изобщо това е предизвикателство за концепцията за гражданската и политическа нация изобщо и то много голямо предизвикателство и като че отново набира скорост някакъв етно-национален модел, където етническата нация има предимство, а другите, ако искат да живеят в тази държава - да търпят. И създаване на някаква форма, разбира се това е голяма дискусия, но някаква форма не на хора, които живеят заедно, а на паралелни общества. И това е много голямо предизвикателство. Другото, нали сега е в тия времена на глобална икономическа криза, другото е за икономиката. Има атаки срещу либерализма.

“Провален неолиберален модел”?

Да, “провален неолиберален модел”, което е смешно и абсурдно. Според мен тук няма провал, няма такива големи предизвикателства, но са необходими обяснения и те са свързани предимно с Адам Смит още, ако искаме да говорим за това. Нали сега най-много се критикува свободният пазар, в смисъл с невидимата ръка, която регулира всичко. Но тук трябва да се каже нещо много важно. Първо, че в света първо се е появил моралът и след това се е появила икономиката и всъщност тази невидима ръка не е толкова случайна, идеята за тази невидима ръка е дълбоко морална и тя всъщност до някъде е божествената

ръка, ако можем така да се изразим. Което преведено на модерен език значи отговорност.

В Кантовия смисъл е точно божествената ръка.

В Кантовия смисъл е точно божествената ръка. Но това означава тази ръка, в момента в който тя е високо морална, тя предполага въздържане, тя предполага предпазливост и най-вече отговорност. И аз мисля, че ако има нарушения в тази криза някъде, то тя е по линията свобода и отговорност. Просто има безотговорно отношение или недостатъчна отговорност и дори и тука се вижда, колкото и да не са съгласни някои, както е изграден българският икономически модел в момента, в него има много повече отговорност, отколкото примерно в прибалтийските модели, които сега се продънват с гръм и трясък. Просто може би е било случайно и да сме благодарни на Жан Виденов, че ни докара до там, нали, просто до фалит почти, за да се изгради след него един модел на свобода и отговорност заедно. Цялата тази финансова стабилност, тя почива все пак на едни правила, които дават достатъчно свобода все пак, става дума, че всичко е относително. Но все пак става дума, че дават достатъчна свобода за развитие на бизнеса и едни приемливи рамкови условия, за едно свободно развитие на бизнеса, съчетано с някаква отговорност. И целият подход, дори в кредитната политика и всичко и самият валутния борд, е направен така в България е, че той е един начин на отговорност към цялата финансово-икономическа политика и затова си мисля, че това не е провал за либерализма. Просто там, където е имало безотговорност, от там тръгва всичко. Но аз мисля, че след такава криза, светът и икономиката винаги се възраждат на едно по-високо ниво, на едно по-високо ниво на свобода, но и на отговорност същевременно.

Кои са за Вас най-важните имена на либерали в България от последните двадесет години?

За мен естествено на първо място тук е д-р Желев, който е удивително какъв либерален мислител е всъщност, защото човек, ако прочете неговите

трудовете, просто действително там се вижда за какво става дума. И тука ми е много интересно, защото аз съм удивен и от развитието (на някои хора се струва странно, те ме гледат ехидно), но на Симеон Сакскобургготски като либерален политик. Също ми е много интересно и неща, които излизат от Симеон Сакскобургготски - той пише от време на време и ги публикува тези неща. Например, имаше едно великолепно есе за Европа - просто беше дълбоко либерален текст. Освен това той някак си много се занимава и мисли за ролята на центристката политика. Просто той също ми прави впечатление и се удивлявам на някои сравнения между Желев и Симеон, които на пръв поглед изглеждат абсурдни. Нали, като се види техния background, нали, Симеон на шест години е бил държавен глава, а пък къде е бил Желев на шест години - в едно от най-бедните Шуменски села и т.н., но тази политика на компромиса, на търсенето на консенсус и на едно по-широко мнозинство при взимане на важни политически решения, което е общо-взето характерно за либералната политика, защото либералните партии никога не са големи и те търсят по-широки мнозинства, за да наложат своите възгледи, значи това е удивително, колко това си съвпада при Желев и при Симеон и това винаги ми е правило впечатление. Така че тези две личности ги свързвам така добре и, разбира се, тук слагам и Ахмед Доган, колкото и абсурдно да звучи за някои, той също е либерален автор, мисли по тези въпроси и точно в темата за толерантността и признаването изобщо на различията и как изобщо еманципирането в политиката и в гражданското общество и навсякъде това е голяма заслуга на Ахмед Доган. Нали много се спекулира с този етнически модел, а той е много простичък - то е просто участие в политическия и обществения живот без всякаква позитивна дискриминация на базата на изборните резултати, които имаш и запазване на идентичността. Това е там просто изключително интересно и там той има големи заслуги.

Разбира се, има и други, но тук, ако оценяваме по ефекта, който те са имали в политиката, това са тримата, които най-силно са ме впечатлили. Естествено, има и други хора, като например проф. Елка Константинова да кажем, един либерален политик от добър мащаб. Михаил Неделчев - абсолютно,

въпреки че при него е малко трудно да се каже, дали е либерален политик или либерален интелектуалец, мислител, там при него е трудно да се определи, но все пак мисля, че в рамките на развитието на свободните медии, става дума като електронни медии, като председател на Комисията за радио и телевизия в много труден момент, мисля че той успя да наложи известна либерална политика. Има много други, които са работили за либерализма, но те поради стечение на обстоятелствата, не са имали такива постове, от които се взимат решения, но смятам, че това са горе-долу хората, които са ме впечатлили в либералната политика.

Как виждате либерализма в България след двадесет години? какво ще прави Фондация "Науман" у нас след 20 години?

Първо, след двадесет години тука няма да има фондация "Фридрих Науман". Тя е на доизживяване, в смисъл, че в страните-членки на ЕС всъщност фондацията е изпълнила своята мисия и тук остава да довърши своите проекти. Вижда се обаче, че не е точно така в областта специално на политическата култура и тук има още много работа, но все пак фондацията се изтегля на Изток. За фондацията няма нужда да говорим. Обаче, какво ще бъде тук след двадесет години по отношение на либерализма, зависи от развитието на ЕС, не само от нашето развитие, и там, каквито тенденции се чувстват в ЕС, те ще имат и много голямо влияние върху либералното развитие тук. Примерно, ако Западните Балкани плюс Турция и, да кажем, в план максимум, плюс Украйна, ако станат членове на ЕС в тези двадесет години, които предстоят, тук ще бъде една великолепна либерална държава и либерализмът много активно ще влияе върху цялата политика, ще бъде всичко много свободно и много добре, както би трябвало да бъде и можем да кажем, че ще бъде максимално либерална за народо-психологията в Южна Европа, защото всичко тук е малко по-различно. Това е позитивният сценарии, но ако примерно се реализират други сценарии, като това да няма повече разширения на ЕС или още по-лошо - сценария за ЕС на две писти – първа и втора лига на ЕС - и това тука може доста да се балканизира, което и сега ни изглежда много зле в момента. Аз лично съм

оптимист и споделям по-голямата част от позитивния сценарий, поне Западните Балкани да бъдат приети действително през тези двадесет години. Някой би казал, че Македония няма голямо значение, но все пак е важно да остане като една държава, защото хубаво е да се представяш за наследник на Александър Македонски нали, но има и по-важни неща. Но тука има шанс, при нормално развитие на ЕС в този позитивен път, както сега се мисли, има реални шансове за един стабилен, разбира се от различни играчи представен, но един стабилен либерален център.

Вашите пожелания към младите либерали у нас?

Имам едно пожелание, то не е към младите, но и към тях: “всички стари либерали да си ходим” - това е моето пожелание. Колкото по-бързо, толкова по-добре. И второто пожелание е специално към младите хора – да могат да намерят начин с всички възможни либерални и демократични средства, най-вече със средствата на обществото на знанието и с високото си образование, да извършат колкото е възможно по-бързо една смяна на поколенията в политиката и в гражданското общество. Това е бъдещето на либерализма, това мога да им пожелаая. Разбира се, не с езика на Синята коалиция: „Да ги изритаме”, защото не е много либерално, особено за „добрите”, както те казват, нали, аз си представям как те изритват противниците си, а очите им излъчват една неземна доброта... ангелска така. Но по либералному да извършат смяна на поколенията, защото за това, че бизнесът върви по-добре, моето мнение е, че там смяната на поколенията е по-напреднала.

ГЕРГАНА ПАСИ

Г-жо Паси, като зам.министър на външните работи и като министър на европейските въпроси имате съвсем пряка роля за присъединяването на България към ЕС. Според Вас кои бяха трите най-критични моменти, които застрашаваха приемането на България?

Трудно затворихме глава „Транспорт“, продължителни бяха преговорите по глава „Земеделие“ – там бе постигнато наистина много за финансирането на фермерите и селските райони у нас, и, разбира се, темата за съдебната реформа и резултатността на правоохранителните органи. Там преговорният екип трябваше да даде най-доброто от себе си, за да постигнем едновременно 25 гласа в ЕС „за“ членството ни от 1 януари 2007 г. и да осигурим европейско партньорство за реформата в правосъдието и вътрешните работи. Да няма отлагане, да няма предпазна клауза. Направихме го. Гордея се, че съм част от този преговорен екип. Днес, три години след членството, установеният тогава Механизъм за сътрудничество и оценка доказва себе си като много действен инструмент за всичко онова, което вече не е същото – и в съдебната власт, и в МВР, в митниците, при “заменките”, безмитните магазини и т.н. Не казвам, че е постигнато съвършенство, но ако прочетем сега първите доклади на Комисията от 2007 г. по Механизма, ще видим колко светлинно далече сме се придвижили за това време.

А кои бяха трите най-важни аргумента, които допринесоха за приемането на страната ни?

Членството в ЕС почива на ясни и универсални критерии – политическата система трябва да е демократична, да са гарантирани правата и свободите на гражданите, на медиите, да има върховенство на закона и да има пазарна икономика. Сега като се замисля, наистина е чудо – от една чисто тоталитарна икономика за 6 години ние постигнахме състоянието на пазарна икономика. И тук няма да скромнича, ще кажа, че този много болезнен на моменти, но последователно проведен реформаторски процес, също се дължи на

либералното управление на България при премиерството на Симеон Сакскобургготски.

Ако трябва да посочите имената на трима наши политици, които имат най-сериозен личен принос за приемането ни в ЕС, кои биха били те?

Симеон Сакскобургготски, Соломон Паси, Меглена Кунева. И знам, че за европейската публика тези имена не се нуждаят от пояснения.

Обикновено се казва, че от присъединяването на България към ЕС всички печелят. Но смятате ли, че има групи или организации у нас, които се чувстваха засегнати от присъединяването и работеха срещу него?

Със сигурност има „пострадали” от членството – всички онези, чиято територия на действие непрекъснато се свива – хората от сивия сектор, изкарващите лукса на живот с контрабанда, укривателите на данъци, онези някогашни яки момчета от охранителния и силово застрахователния бизнес. Мисля си, че има и една група хора, за които членството винаги е било нещо декоративно, нещо свързано с „получаване”, онези, които не мислят себе си в развитие, има ги. Вероятно те също се смятат за загубили от членството. Но, както всяка реформа – а членството на бивша комунистическа България в ЕС си е направо революция! - те кара да се разделяш с нещо. Това е. Членството е възможност, хората избират дали да се възползват от нея.

Смятате ли, че като общество вече сме достатъчно подготвени (като знание, ноу-хау, институционална инфраструктура и самочувствие дори, ако щете), за да участваме пълноценно в правенето на европейски политики?

Европейското членство не е „съществително”, то е „глагол”. Става дума за процес, няма как да си достатъчно подготвен. Нали не си представяме, че ние изведнъж много се забързваме в развитието си, в откривателството, а другите почиват отстрани на пистата и ни чакат. Няма как! Но със сигурност можем да участваме и го правихме, и го правим при формирането на серия европейски политики – климатичния пакет, политиката по отношение на социално слабите

и изоставените деца, участваме пълноценно в стратегията за излизане от кризата, за енергийната сигурност. Можем. Но трябва да схващаме „можем“ като задължение за полагане на усилия и състезание.

Според Вас, каква е ролята на НДСВ в политическия живот на България днес, когато страната вече е член на ЕС, а „двуполюсният“ политически модел остана в миналото?

Иска ми се ролята на НДСВ в политическия живот днес да излезе от анонимността, в която попадна след изборите. Защото НДСВ се подписа под най-важните, исторически и обективно, събития за България в последните 8 години. Не съм убедена, че хората в ежедневието си се интересуват от това дали има, или не двуполюсен модел, но със сигурност изработват плановете си като европейски граждани. Ето зад този дневен ред стои НДСВ с цялата си политическа биография. Либералите в европейски мащаб печелят позиции, те са част от колективния европейски интелект за развитието на ЕС като лидер по едни от най-важните въпроси на света днес. Либералите в България имаме нужда от нова промоция, от влизане в политическите дебати с идеи и позиции, които подкрепят европейското членство. Защото то си е нашият основен проект. Впрочем, кризата дава възможност на либералите да консолидират често противоречащи си идеи за това как по-плавно и без загуби на обществото да се преживеят крушенията. В либералния „пакет“ индивидуалната инициатива, подкрепата за семейството и младите, опазването на околната среда, универсалността на социалната защита са със запазено място. Тъкмо тези неща са важни за хората в криза, а не мегаломански инициативи. Мисля си, че – колкото и да ни е трудно – трябва отново да се върнем в ежедневието на хората като политическа сила.

От гледна точка на Вашия политически опит, кои са най-големите постижения от дейността на Фондация „Науман“ в България?

Инициатор на важни дискусии, помощник във формулирането на политики, обучение на млади лидери – все важни неща.

Вие започвате политическата си кариера в НДСВ като един от най-младите политици. Какво е Вашето пожелание днес към младите либерали, които тепърва ще се занимават с политическа дейност?

Все още се смятам за млад либерал, при това с късмет в политиката – да участвам в неща, които станаха важни за България за десетилетия напред. Ето това пожелavam на дебютантите – шанс да участват във важни за страната процеси, да усетят тръпката от принадлежността си към процеса на вземане на решения, засягащи мнозинството българи.

МЕТИН КАЗАК

Г-н Казак, Младежкото ДПС се утвърди като една от най-големите и най-организирани младежки либерални организации в Европа. Според Вас като либерал кои са трите най-големи предизвикателствата пред младите хора в ЕС днес?

Първото предизвикателство, това е участието на младите хора в политиката. Убеден съм, че младите имат също шанс да се реализират. Политическата система дава достатъчно възможности, стига партиите и политиците да бъдат толерантни към младите. аз съм евродепутат, издигнат от младежко ДПС. Подкрепен от своята партия, достигнах до това ниво. Вярвам в потенциала на българските младежи и не случайно цялостната ми дейност като евродепутат е насочена към организиране на срещи, дискусии и семинари предимно с млади хора.

Следващо предизвикателство е професионалната реализация на младите хора. Не е тайна за никого, че като задължително условие за реализацията на младите хора в Европа, са задължителни компютърната грамотност и поне един чужд език. Живеем във все по-глобален свят, където информацията и контактите се превръщат във важен ресурс, който младите трябва да могат да използват за да се развиват и да бъдат конкурентоспособни на европейския и световен трудов пазар.

На трето място бих посочил изповядване и популяризиране на общоевропейските и либералните ценности. България е вече една неделима част от Европейския съюз. ДПС е утвърдена либерална политическа формация и в този контекст, като член на най-голямата младежка либерална организация в Европа, ще работя срещу разпространението на фашизма, расизма, ксенофобията и антисемитизма, за зачитане на правата на жените, малцинствата и други ощетенни обществени групи. Приоритет за мен са зачитането правата на човека и правото на свободен достъп до информация. Мисля че това трябва да бъдат основните стълбове, на които да се изгражда мирогледа на всеки един млад либерал.

Вие сте избран вече за втори мандат в Европейския парламент. Кои са най-важните приоритети на ALDE и защо те са полезни за България?

Имайки предвид, че ЕС е единство в многообразието, и с това се гарантира спазването на основните права на всички европейски граждани и премахването на всякакви форми на дискриминация. Един от основните приоритети на моята досегашна дейност, която ще продължи и за в бъдеще е борбата с всички форми на дискриминация. Превантивните мерки по този проблем, като обучения и разясняване на хората от различните социални групи на обществото. Сигнализиране на всички държавни институции, като Националния омбудсман и „Комисията за защита от дискриминация”.

Разкривайки, демократизирайки и засилвайки доверието в институциите на Европейския съюз, чрез по-добро обясняване и аргументиране на нуждата от работата им пред европейските граждани - максимална прозрачност при вземането на решения в ЕС - в Комисията, Парламента и Съвета на министрите. Европа трябва да се стреми към по-добро управление и по-малко бюрократични норми, към професионална и по-обективна комуникационна стратегия. Изучаването на езици, обмена на студенти, стажанти и доброволци с цел засилване на усещането на българските граждани за принадлежност към европейското семейство.

Важно е и превръщане на ЕС във важен актьор на международната сцена, като по този начин се преодолява разликата между политическата и икономическата му тежест. Европа трябва да говори с един глас в международните отношения - аз съм член на Комисията по външни работи в Европейския парламент и в този смисъл подкрепям общата политика за външни отношения и сигурност, която цели да създаде нова епоха на мир, демокрация и сигурност, а също и на по-широка основа чрез споразумения за сътрудничество и търговия с трети страни. Ще работя за засилване на възможностите на ролята на умиротворителните сили на ЕС по света.

Вие поехте кампания за участие на младите в политиката през интернет. Как подобни инициативи ще повишат активността на младите и качеството на публичните политики?

Интернет дава нови възможности за участие и реализиране на младите хора в политиката. Новите условия на социален живот предлагат разглеждане на проблеми и инициативи в среда близка до младите. Предложенията, които възникнаха потвърдиха очакванията ми за голям интерес към политиката чрез обсъждане и заемане на позиции в интернет пространството.

Ето няколко предложения, които възникнаха и бяха обсъдени:

- Публичните институции да бъдат задължени да публикуват своевременно на страниците си в интернет актуална информация относно взети решения и реализирани публични политики.
- Да се пази и поддържа дигитален архив от всяка публична институция, който да бъде достъпен през интернет и съдържа информация относно взети решения, направени предложения и мотиви към тях.
- Да се съхранява и поддържа архив с гласуванията (voting record) на отделен политик и политическа сила по законодателни предложения както на местно така и на национално ниво – в общинските съвети и в Народното събрание.
- Всички изисквания и законодателни предложения на отделен политик както на национално, така и на местно ниво да бъдат достъпни през интернет.
- Законодателни и политически предложения да се публикуват предварително и да се обсъждат със заинтересованите страни на форуми в интернет.
- Всички законодателни предложения по конкретен законопроект да се публикуват в интернет страницата на Народното събрание до 10 дни преди гледането им на второ четене в пленарна зала. Да не могат да се гласуват законодателни предложения, които преди това не са били публикувани в интернет.

- Политическите субекти (както на местно, така и на национално ниво) да бъдат задължени да организират и поддържат виртуална гражданска приемна, където поне за няколко часа седмично да отговарят на въпроси на граждани през интернет.
- Политическите партии да насърчават тези свои лидери и активисти, които активно участват в публични обсъждания чрез електронни форуми, блогове и социални мрежи.
- Да бъдат организирани интернет форуми за предварителна апробация на инициативи за публични политики.
- Да се работи за организиране и провеждане на политически избори за местни и национални органи на властта през интернет.
- Да се организират електронни референдуми през интернет.
- Релевантните публични институции (общински съвети, народно събрание) да бъдат принудени да внесат за разглеждане законодателни инициативи и предложения за публични политики, които са генерирани значима подкрепа в мрежата (например повече от 100 000 уникални посещения).
- Да се разреши и регулира финансиране на политически кампании чрез плащания през интернет, защото ще бъде прозрачно и легитимно.

През последните години имате много съвместни инициативи с фондация „Фридрих Науман – за свободата“. Ако трябва да посочите само три от тях, кои ще са те? Защо точни тези?

Инициативите бяха много и значими за утвърждаването на либералните идеи в българското общество. Ще избера три в различни направления:

Съвместно с фондацията организирахме конференция на тема: „Осигуряване на равни възможности за професионална реализация в сектора за сигурност“. На форума се анализираха постиженията и проблемите в прилагането на принципа на равните възможности в сектора за сигурност. Основна цел бе да се стимулира изграждането на институционални политики,

стратегии и практически стъпки в професиите на обществения ред, като се надявам това да стане интегрална част от националната политика за недопускане на дискриминация.

Организирахме семинар на тема: „Стратегическо планиране на предизборна политическа кампания”. На събитието се акцентира върху анализа на предизборната ситуация, анализ на наличните ресурси, изготвяне план на кампанията в духа на либералните ценности и политики.

Друг семинар на тема „Либералните идеи и младите” бе проведен съвместно с фондацията в гр. Шумен. Събитието бе изключително интересно за мен поради възможността да усетя начина по, който младежите възприемат либералните идеи и ценности. На последвалата дискусия младите активисти на ДПС показаха завидни знания и доказаха за пореден път, защо са най- голямата младежка либерална формация в Европа.

Лично Вие на какво се научихте от Фондация „Науман”?

Чрез фондация „Фридрих Науман- за свободата” се доближих много близо до либералните идеи и ценности. Приех като свое верую гарантиране спазването на основните права на гражданите и премахването на всякакви форми на дискриминация, расизъм и ксенофобия, трафик на хора, всякакви форми на насилие, включително в интернет и възпитаване на толерантност и приемане на различията.

Какво е вашето пожелание към младите либерали у нас?

Искам да пожелаая на младите либерали в България да са основен фактор за развитието на страната по пътя на демокрацията, толерантността, плурализма и пазарната икономика. Да бъдат активни участници в обществено-политическия живот на страната. Да изповядват либералните ценности и да бъдат достойни граждани на България и Европейския съюз.

МИЛЕН ВЕЛЧЕВ

Г-н Велчев, когато през 2001 година започнахте дейността си като министър тук, в България, имаше ли огромно разминаване между предварителните ви очаквания и тукашната обществено-политическа действителност?

И да, и не. Защото аз се бях върнал в България след деветгодишно отсъствие. Но през последните шест години като banker работех активно както за България, така и за Източна Европа. При това ми се налагаше да посещавам често България и всички страни в нашия регион. Бях запознат с обществените процеси и развитието на съзнанието на хората. Влизайки в политиката научих много нови неща, но и донякъде бях подготвен.

Нямаше някаква фрапираща изненада... Добре, но понеже казвате, че имате опит в Източна Европа, Дейвид Старк беше тук, в София, наскоро. Той представи много интересно изследване от Унгария. Изследването показва политизацията на бизнеса в Унгария през последните 20 години – много фирми откровено се определят като лоялни към една или друга политическа партия. И мен не ме изненада това, че голяма част от бизнеса се идентифицира с политическа партия. Това, което ме изненада е, че когато политическата сила е извън властта, бизнесът остава лоялен към нея. Каква е ситуацията в България? Има ли такъв проблем с политизацията на бизнеса?

Аз мисля, че от тая гледна точка големите фирми поне (има и изключения разбира се), но големите, структуро-определящите фирми, не са постоянно свързани с една или друга партия. Усещам лоялност към тези, които са на власт. Прагматизъм, от тая гледна точка. И понеже бизнесът наистина зависи до голяма степен от властта, големите фирми гледат да са добре с тези, които са на власт. Разбира се, тези, които са най-големите и авторитетни компании, те странят от всякаква политическата обвързаност. Тези (особено в някои отрасли, където има акцизи), които зависят повече от властта се стараят

да са много добре с власт-имащите. На по-ниско ниво има фирми - поради произхода на своята собственост – които щат-не щат са обвързани с определена политическа сила, особено БСП.

Значи казвате, че колкото повече някакъв отрасъл зависи от държавна регулация, толкова повече фирмите са политически обвързани. Но от либерална позиция това е проблем. Защото доколко такъв бизнес, който е зависим от държавата, е склонен към предприемачески инициативи? Като че ли предприемачеството са свежда до това да измислиш как да се сдобиеш с политическа протекция, а не да се бориш на пазара. Вие, като министър на финансите, кои най-важни инициативи бихте открили, които насърчават либералното предприемачество и конкурентоспособността?

Нашата партия е характерна с това, че когато контролирахме властта - периода до 2005 година - единодушно бизнесът казва, че тогава се е дишало най-спокойно и се е усещала най-голяма свобода за работа. И съзнателно - това беше съзнателна политика - да се либерализира, да се еманципира бизнесът от политическо опекуство; да насочат енергията си към развитие на икономиката, на бизнеса си; експанзия на бизнеса, вместо да си хабят ресурсите за “лобиране”. И смятам, че постигнахме резултат в нашия мандат. За съжаление ми се струва, че има отстъпление оттогава.

Как стоят нещата при новото правителство на ГЕРБ, ако не е рано да се каже?

Към днешна дата мисля, че не е това, което беше през 2005 година. Но, от друга страна, мисля, че по-свободно се развива бизнеса, отколкото преди 2001.

До голяма степен и заради дейността на НДСВ, но вече в икономическото поле либералните тези няма алтернатива у нас. В публичното пространство има много говорители на икономическия либерализъм. Но на политическо ниво либерализмът като че ли не е намерил своите публични изразители, или греша?

За мен представлява огромно удовлетворение обстоятелството, че въпреки, че водещите партии сега не се определят като либерални (с изключение на ДПС, които са опозицията така или иначе), без да наричат идеите си за управление либерални, се споделя идеята за постоянно оттегляне на държавата от икономиката, за ниско данъчно облагане, за ниско преразпределение чрез бюджета. Друг е въпросът - и предстои тепърва да видим това - доколко тези идеи ще намерят място в практиката на сегашното правителство.

Но отново говорим за инициатива на правителството – инициатива отгоре. Либералната концепция за субсидиарност, това, че отдолу може да има инициатива – всичко това сякаш отсъства от нашия политически живот.

Може би аз, като икономист, отделям внимание на икономиката, където може би сте прав, че в по-голяма степен, отколкото в други обществени сфери властват либералните идеи.

Според вас, кой в нашето общество е адресат на либерални ценности и политики?

Може би това е проблемът, че сред широките маси у нас либералните идеи не могат съвсем да намерят почва и да пуснат корени. И това е едно от основните неща, които ми направиха впечатление през годините след 2001 година - наследството от социализма е още много живо. Хората масово все още не са достатъчно инициативни и предприемчиви. Очакват държавата да се погрижи за тях, а не искат да плащат високи данъци. Което е противоречие, защото към държавата има очаквания, които тя няма как да изпълни, ако не събира високи данъци. И от там съвсем естествено партиите, които успяват да дойдат на власт, предпочитат популизма пред либералните идеи.

Какво е важно да се направи, за да може някаква политическа идея да успее да се осъществи в България, да стигне до успешен край? Дайте ми, моля,

пример с ваша инициатива, която е била реализирана успешно и такава, която се е провалила?

Все още ми се струва, че за да се възприема една политика, трябва да се осигури силна подкрепа от нашите партньори от Европейския Съюз. Ето например, когато започнахме да работим с Crown Agents, в началото имаше много сериозна съпротива от среди, които нямаха интерес от реформи в митниците. Но благодарение, от една страна на резултатите, от друга - на силната подкрепа от западно-европейските ни партньори, постепенно ролята на Crown Agents тука започна да се възприема като доста положителна.

Ако погледнем пък приватизацията (може би с изключение на банковия сектор, където никой не е поставял под въпрос смисъла на приватизацията и положителните ѝ последици), тя не се възприема еднозначно. Например, приватизацията на големите фирми в енергетиката и БТК. Да не говорим за многото малки приватизации през годините преди 2001 година. И за мен, като икономист, продължава да е добър, положителен ефекта от тези приватизации, но обществото сякаш не е убедено в това.

Добре, външната подкрепа е важна, за да се реализира една добра политическа идея. Но до колкото е важна ролята на политическата партия, до колко е важна ролята на медиите? Ако наистина общественото мнение често пъти е настроено негативно към добри инициативи, то изглежда е по-ефективно, ако не се работи публично, а скрито.

Политиката не може да се прокара без цялата подкрепа на политическите партии. Медиите могат да възпрепятстват, ако са враждебно настроени, както е било в случая на приватизацията. Но като цяло политиката пак може да се прокара, дори и без да се счита от обществото като правилна. Без да бъде популярна. За популяризирането на тази политика, медиите, разбира се, са много важни.

Но пък, от друга страна, медиите отразяват обществените настроения. Защото както и политическите партии, те знаят, че ако заемат позиция, която е непопулярна, тиражът им няма да се харчи толкова, колкото иначе.

Разкажете за някои от тези инициативи на фондация “Науман”, които са ви направили впечатление през всичките тези години - форуми, дебати, обсъждания. Кое смятате, че е най-важно и се е отразило на политическия живот в България?

За мен винаги са били ценни и полезни форумите на фондация “Фридрих Науман” и идеите, които се обсъждат на тях. Мисля, че либералният дебат трябва да продължи интензивно, защото съзнанието на хората трябва да продължи да се променя. Без сериозен дебат за либералните ценности това няма да стане. Участвал съм в редица дебати и винаги с удоволствие съм се включвал в тях.

Каква е днес вашата диагноза на състоянието на българското общество? Какво е важно да се направи в най-скоро време?

От моя гледна точка обществото ни боледува от дефицит на либерализъм и такива либерални дебати са необходими, но сигурно само те няма да са достатъчни. Не мога да кажа какъв ще е решаващият фактор, който ще започне да променя съзнанието на българите, защото последните две-три години не виждам то да се променя по посока на стремеж към повече свобода. Може би е необходимо време, за да се види, че не-либералните политики, ако бъдат разбира се провеждани такива, не носят добри резултати. Вероятно хората у нас трябва да се разочароват отново, за да преоткрият плюсовете на либерализма.

Ще се кандидатира ли за лидер на партията?

Не, няма. Защото смятам, че на този етап партията има нужда от доста радикална промяна и нови лица. Аз ще остана един от експертите и ще помагам, но има опасност, ако се кандидатирам и успешно бъда избран, да сложат партията в графата на тези, които се управляват от “стари муцуни”.

Но кандидатите не са съвсем нови лица.

То не можем да извадим съвсем непознат. Но аз не искам с изказването си да давам рамо на един или друг кандидат. Но има такива кандидати, които не са изхабени. Никой от тях не е бил като мен четири години заместник председател на партията. Така че от тая гледна точка всички са нови лица.

Вашата препоръка към младите хора в България, които се идентифицират с либерализма - да остават ли в България, да напускат ли, да участват ли в партии?

Аз често съм заемал непопулярна позиция по въпроса с оставането и напускането. Хората обичат да чуват призови да се остава в България. Но аз смятам, че България има много повече ползи от това един човек да отиде да поживее няколко години в Западна Европа или Америка и след това да се върне с опита, който е придобил. Разбира се, не е нито приятно, нито полезно младите хора да я напуснат за винаги, но ако някой отиде да учи в чужбина и поработи няколко години и придобие опит и контакти, разшири кръгозора си и след това се върне в България, така е три пъти по-полезен.

Благодаря ви за отделеното време!

МИРОСЛАВ СЕВЛИЕВСКИ

Г-н СевлиеВСки, много леви интелектуалци побързаха да обявят световната финансова криза за последното доказателство за провала на (нео)либерализма. Според Вас мъртва ли е вече идеята за либералната свобода?

Нека не изхвърляме бебето с мръсната вода! А има ли не-либерална свобода? Комунизмът ви доказа, че такава няма. Либерализмът е политическата концепция, която в най-голяма степен цени и поощрява личната инициатива, проявата на творческите способности на личността, стремежът към себеосъществяване. За либерализмът свободата е върховна ценност, защото само чрез свободата личността може да се реализира пълноценно. Някои критици на либерализма, особено такива от ляво, привиждат в либералната концепция за свободната личност прекален егоизъм, алчност, тесногърдие. На такива хора аз им казвам, че не може да има просперитет, не може да има развитие, ако няма лична инициатива, ако няма, ако щете, и доза честолюбие, ако няма лична амбиция за себеизява. Или си човек – и това означава, че цениш свободата си и поемаш сам отговорност за своите действия – или си безгръбначно, което очаква Партията, Държавата или Тефал да мисли и да решава вместо теб. Мога да си обясня защо много леви интелектуалци, особено у нас, бързат да погребат либералната свобода: Защото ги е страх да носят отговорност. Защото ги е страх, че им се държи сметка какво са и какво не са направили като граждани, като политици, като публични фигури.

Финансовата криза не беше предизвикана от прекалено много либерализъм, а от липса на достатъчно либерализъм. Прощавайте, но идеята да се отпускат с гаранциите на държавата жилищни кредити на икономически безперспективни лица не е либерална, а социалистическа идея! Либерализмът е за по-малко държава, за по-малко държавна намеса, за по-малко разрешителни и лицензионни режими. Либерализмът е за повече пазар, за повече свобода, за

повече конкуренция, за по-ясни и адекватни правила и върховенство на закона. И това не са празни фрази. У нас днес не се конкурираш за вниманието и парите на клиентите, а за благословията на държавата, защото все още държавата е основен икономически играч. Не се опитваш да изработиш нови, по-евтини и по-ефективни технологии, а се опиташ да пробуташ на държавата старите си боклуци, защото няма кой друг да ги купи. Повярвайте ми, днес нашето общество се нуждае неистово от повече либерализъм както в икономиката, така и в публичните политики, така и в гражданския сектор!

Кои са за Вас трите най-важни либерални политики, които са били проведени у нас през последните 20 години?

Не искам да говоря за основните свободи – свободата на мнение, правото на собственост, правото на сдружаване, правото на предвижване. Не искам да говоря, не защото не са важни, не защото не трябва да ги ценим, а защото, от една либерална перспектива, тези права и свободи не могат да бъдат упражнявани пълноценно без една структурна предпоставка – свободния пазар. Ние от Новото време винаги последователно сме били за прокарване на публични политики, които да оставят бизнеса да диша. Новото време винаги е било срещу монополите – държавни или частни; срещу олигарсите; срещу тежката и тромава държавна бюрокрация; срещу огромното преразпределение на публичен ресурс, което извършва държавата. Новото време винаги е било срещу връзкарския капитализъм на прехода в България. Днес у нас дебелият, тромава държава е яхнала бизнеса и го кара да скача, да тича, да се състезава на общия европейски пазар.

Затова, ако трябва да се ограничи до най-важните либерални инициативи, ще посоча няколко – приемането на България в ЕС, но на заради помощите, които, както показаха от Тройната коалиция, могат да служат за невероятно разрастване на корупцията, а заради общия европейски пазар, заради свободното движение на хора, културни ценности и други капитали. На второ място – последователната позиция на Новото време за ограничаване на разрешителните и лицензионните режими. Трето – идеята на Новото време за

промени в изборното законодателство, които да насърчат личната отговорност и да минимизират диктатурата на партийните лидери. Това щеше да вкара в политиката професионалисти със съвсем други качества, морал и стил на работа.

Вие лично, като экс министър на енергетиката, смятате ли, че у нас вече има свободен пазар и че сме се освободили от влиянието на не-пазарни сили?

А Вие смятате ли, че можете да си изберете доставчика на ток, на парно, че можете да си ползвате алтернативни източници, че имате законодателно гарантирани облекчения, ако изобретите нови технологии за енергийна ефективност?

На последните избори Новото време имаше амбицията да работи за практическата (а не хартиената) реализация на либерализацията в енергийния сектор у нас. За съжаление силите, които все още смятат, че сме васална държава и че нямаме право на мнение впрегнаха всичките си ченгеджийски ресурси, за да възпрепятстват проекта за реформи и иновации в сектора на енергетиката у нас.

В медийното пространство у нас либерализмът сякаш се свежда само и единствено до икономическата идея за свободен пазар. Но в Западната либерална традиция либерализмът е неразривно свързан с идеята за гражданско общество. Как Вие виждате днес състоянието на гражданското общество в България и какви са предизвикателствата пред него?

Аз работя със широката дефиниция за „гражданско общество“. За мен гражданското общество не са организации, регистрирани по ЗЮЛНЦ. Точно обратното, защото много често такива организации нямат нищо общо с гражданското общество и съществуват само за да обслужват нечии политически интереси. Това са т.нар. ГОНГО – правителствени „неправителствени“ организации. За мен гражданското общество включва и политическите партии, които не управляват в момента държавата, и бизнеса, и медиите. Гражданското

общество са онези граждански субекти, които имат съзнание, че не са самодостатъчни и се борят с други като тях за налагане на политики, за налагане на agenda – дневен ред на обществото.

Гражданското общество са всички тези бизнеси, каузи, инициативи, които търсят и намират начин да си решават проблемите без намесата държавата, а, много често, и въпреки съпротивата на държавата. Радвам се, че вече се появяват такива организации, политики, кампании – било заради някакви екологични каузи, било във Face-book, където и да е. Те са реален ресурс да се преборим като общество със свръх-тежката държавна централизация или пък с възникващата рефеодализация по места.

Аз започнах да се занимавам с обществени каузи от БСЧИ – сдружението за честни избори. И още тогава, през 90-та година, със своите 10 хиляди доброволци Сдружението доказва, че държавата може да бъде накарана да се съобразява с гражданското общество.

Кои са имената на тримата български либерали, които Вие лично цените най-високо?

Честно казано, трудно мога да се огранича до три имена. Но, ако говорим за хората, които в най-голяма степен са ме вдъхновявали и са ме формирали като политик, не мога да пропусна да речем, в историческа план, хора като Петко Каравелов, като Стамболов – това са огромни усилия посветени на модернизацията на българския икономически и политически живот. Днес аз не мога лесно да си представя политици, така отдадени на каузата на либералната модерност.

В днешно време трябва да спомена президента Желю Желев, който не се подаде на множеството изкушения и остана верен на либералните ценности в едни изключително трудни времена, особено при управлението на БСП при Виденов, когато не само икономиката, но включително и базисни права и свободи като участието в избори и свободата на медиите бяха под угроза. Не мога да не спомена Петко Симеонов, който за мен винаги са били един либерален фар, който те ориентира в бурите и мъглите на политическото море...

Високо ценя г-н Аспарух Панов заради упоритостта и системността при налагането на либерални практики в България.

От гледна точка на Вашия опит, кои са най-големите постижения от дейността на Фондация „Науман” в България?

Това, че се остана либерална фондация. Какво има предвид? Голяма е изкушението по тези географски ширини да си „одомашниш” либерализма, да си лепнеш един етикет „либерал”, с който да се показваш в Европа, пък тук да си правиш каквото си знаеш... Една западна фондация иска да е със силните на деня. Много по-уютно би било за фондация „Науман”, ако безрезервно подкрепяше инициативите на управляващите либерални формации. Но хората от „Науман” – било директно, било индиректно - на публични събития чрез външни експерти – никога не са се колебаели да кажат на ДПС, на НДСВ, на Новото време, когато една политика, една позиция не отговаря на либералните ценности, на либералните принципи. За това се изисква мъжество и аз смятам, че екипът от експерти на „Науман” притежават този кураж, това мъжество. Дано и за напред да го имат, защото, пак повтарям, днес българското общество неистово се нуждае от повече либерално мислене и либерално поведение. Да ме прощава високият рейтинг на управляващите, но не случайно те имат толкова слаба законодателна програма – те не мислят през принципи, не мислят през процедури, а през конкретни казуси, през конкретни проблеми, които се решават ситуативно, чрез ад-хок действия. На това трябва и може да се противопостави една либерална политика, която е за общи правила, върховенство на закона. Която е за принципи, а не за казуси. За дългосрочни политики, а не за ситуативни решения...

Какво е Вашето предупреждение към младите привърженици на либералните ценности у нас?

„Радвайте се и се множете!” Проблемът на либералите навсякъде по света, а и у нас, е че те никога няма да се съберат в стройна партийна организация, никога няма да спазват строга партийна дисциплина (ако изобщо

влязат в партия), никога няма да се оставят някой друг да мисли и да решава вместо тях. Либералите прекалено силно ценят свободата си и уважават себе си, за да се слоят в масата. Затова често съществува илюзията, че всеки либерал е сам, че няма съмишленици. Но това е неизбежната цена, която плащаме, за да бъдем свободни – либерализмът не е постижение, не е решение, не е статукво, което може да бъде постигнато. Либерализмът не знае покой. Това е кауза, която се отстоява всекидневно.

БОРИСЛАВ ЦЕКОВ

Г-н Цеков, Вие работите отдавна с Фондация „Фридрих Науман – за свободата“. Бихте ли изброили имената на тези представители на Фондацията, които са повлияли в най-голяма степен на Вашите политически възгледи?

Много са, но бих открил три имена. През 1993 г. имах шанса да участвам в международна обучителна програма на Фондация „Фридрих Науман – за свободата“ в Синтра, Португалия, посветена на политическите стратегии и предизборните кампании. Сред основните лектори от страна на фондацията там беше д-р Волфганг Заксенрьодер, който близо 15 години по-късно оглави и офиса за България, Румъния и Македония. Много съм научил от него, а контактите които поддържахме през всичките тези години и в най-трудни за либералната общност у нас времена, бяха насърчителни и са били източник на редица идеи в общественно-политическата ми дейност. Наред с това бих посочил г-н Аспарух Панов, който повече от десетилетие е двигател на софийския офис на фондацията. Неговият богат политически опит и задълбочено познаване на международния либерализъм определено са повлияли върху моите политически разбирания. Всеотдайността и организационните умения на г-жа Доли Сандева също са ми дали много оптимизъм и позитивна енергия през годините.

Вие сте един от най-активните участници в блогосферата и социалните мрежи. Смятате ли, че тези нови форми за комуникация могат да повишат активността на младите и качеството на публичните политики у нас?

Интернет е най-свободната зона за изразяване на позиция в цялата й палитра – от най-разумната до най-екстремните безсмислици. Пълна свобода! Социалните мрежи и блогосферата са “площадите” на модерния свят и тяхната роля ще нараства в българската политика. Не бива обаче и да ги надценяваме.

Ще сбъркат онези политици и партии, които гледат на Facebook и други мрежи като на поле за тесногръда партийна пропаганда. Това е място, където всеки, дори и политик, трябва да бъде себе си и да общува с останалите. Определено тези нови форми на комуникация дават нови възможности за участие на младите хора в обществените дебати.

През последните години имате много съвместни инициативи с фондация „Фридрих Науман – за свободата“. Ако трябва да посочите само три от тях, кои ще са те? Защо точни тези?

Споменах вече за участието ми през 1993 г. в международната програма на фондацията в Португалия. Там имаше политически дейци от цял свят, с много от които и до днес поддържам контакти. Това беше най-важният ми “процъпулник” в знанията и уменията за организиране и провеждане на предизборни кампании. През 2006 г. пък в рамките на съвместна програма на фондацията с Американския Еврейски комитет направих голяма обиколка в САЩ, посветена на формирането на политики в условията на мултикултурно и мултиетническо общество. Друг важен момент е участието ми в семинари, организирани от Фондацията, посветени на стратегическото планиране.

Лично Вие на какво се научихте от Фондация „Науман“?

На повече толерантност и най-вече на повече градивност и умереност в политическото действие.

Като либерал, как бихте дефинирали основните предизвикателства пред нашето общество днес?

Има три основни предизвикателства – безогледният популизъм, крайният национализъм и реваншистките настроения. Голямата задача на либералната общност у нас е да се утвърди силен политически център, който да носи така нужната стабилност и предвидимост на политиката.

Либералната представа за свобода винаги е била обвързана с идеята за гражданско общество. Какво е днес състоянието на гражданското общество у нас?

Гражданско общество се прави от активни граждани. Има ли такива у нас? Има, но съвсем не са критичната маса от обществото! Все още преобладават хора и цели прослойки, които разчитат, че някой друг – държавата, политиците, ЕС и пр., и пр. – трябва „да ни оправи“. И нямат разбирането, че всичко започва от личната инициатива, отговорност, участие в избори и обществени процеси. Гражданското ни общество ще стане силно, когато започне да доминира разбирането, че няма да станем просперираща държава за две-три години. И че големият смисъл е да работим търпеливо за бъдещето. Както когато засаждаме едно дърво знаем, че го правим за поколенията, а не с очакването, че за няколко години то ще придобие вековна осанка.

Някои леви интелектуалци посочват световната финансова криза като поредно доказателство за краха на (нео)либерализма. Според Вас, има ли още хляб в либералните ценности?

Световната финансова криза започна в САЩ и в основата ѝ стои прекалено многото социализъм в американската политика през последното десетилетие. Защото не свободата на пазара причини кризата, а прекомерната намеса на държавата в името на някакви социални цели срути финансовата система на САЩ. Ще дам за пример само мащабната държавна намеса в пазара на жилища чрез практически държавните фондове „Фреди Мак“ и „Фани Мей“, които в изпълнение на една необосновано щедра държавна социална политика раздадоха многомилиардни кредити на социално слаби американци, за да придобият жилище. Даваше се с пълни шепи на хора с лоша или без никаква кредитна история и това в крайна сметка предизвика кризата на ипотечните пазари.

Няма крах на либералния модел. За пореден път се провали опитът да се прави икономика със социалистически методи. Бъдещето е на пазарния

капитализъм, в който всеки консумира толкова, колкото е в състояние да изработи, а държавата помага само на онези, които не могат да се грижат за себе си.

Какво е Вашето пожелание към младите либерали у нас?

Да бъдат търпеливи и неотклонни в осъществяването на либералните политики. Защото понякога либералните идеи биват заглушавани от политическата врява на деня. Но това е само временно. Когато дойде отрезвяването и отминат политическите илюзии, които понякога превземат общественото съзнание, идва времето на прагматичните и градивни решения, които предлага либерализма.

Благодаря!

НИКОЛАЙ ВАСИЛЕВ

Г-н Василев, има ли либералната идея своите автентични изразители тук, в България?

Според мен автентичният носител на либералните ценности у нас е НДСВ. Всички политики, които отстоявахме през последните 8 години в управлението са доказателство за това. В НДСВ обичаме свободата и се постаряхме да дадем път на добрите и смели идеи.

Според Вас либералните послания към какви обществени групи са и трябва да бъдат адресирани?

Потенциалът е широк. За мен либералните идеи са атрактивни за бизнеса, за професионалните среди, за по-активните хора, както и за младите хора. Като цяло, особено през 21 век, няма много ясни демаркационни линии между отделните школи. Ако ме попитате много точно каква е разликата между либерализма и неоконсерватизма или либералните и народните партии, много трудно може да се очертаят различията. Те по-скоро се намират в нюансите, не във фундамента. За мен, чисто психологически, социалистическите и социал-демократическите партии са от едната страна, а либералните и народните партии са от друга страна, както в Германия.

Бихте ли изброили три ключови решения, в реализацията на които лично сте участвали през последните 8 години, за които смятате, че са важни за промотиране на либерални ценности, либерална идеология?

Намаляването на данъците е на първо място. През 2001 г. данък печалба беше 28%, а днес е 10%. Данък общ доход – максималната ставка беше 38%, а днес е 10%. Данък капиталови печалби беше равен на другите данъци, а днес е 0%. Ние се гордеем с тази данъчна революция, която направи България една от държавите в света с най-ниски преки данъци. Това безспорно е голямо либерално постижение.

Второто е бурното развитие на финансовите пазари, банковия сектор, както и застрахователните пазари до началото на кризата. В периода 2001 –

2007 г. имаше огромен растеж в тези сектори. Индексът на борсата в лева – евро нарастна с 27 пъти от 2001 до 2007 г., а в долари около 40 пъти. Това според мен е световен рекорд.

На трето място са идеите за приватизация, за концесиониране, за публично-частно партньорство. НДСВ винаги е било поддръжник на тези идеи. Ние успяхме да приватизираме и концесионираме много обекти. Разбира се, има и такива, с които не се справихме. Темата по цял свят е много трудна и населението лесно се подвежда по пързалката на популизма и лесно се манипулира да бъде против тези процеси.

Разкажете ми за три важни идеи, които не са се случили. Някакви неща, които са съществували като концепция, като инициатива, но не са се осъществили на практика.

Няма концесиониране на нито една магистрала или ЖП обект. От ВиК дружествата има само на едно, а трябваше да има поне на 15. Само на две летища и няколко малки пристанища, а трябваше да са повече. Т.е., сферата на концесионирането и публично-частното партньорство още трябва да се развива в България през следващите десет или двамадесет години.

Второ, при нас няма достатъчно конкуренция на енергийния пазар. Тя е започнала, но не се е развила достатъчно. Това е област, в която България изостава от най-напредналите държави в Западна Европа. Конкуренцията на телекомуникационния пазар е много добър пример. За нея допринесе приватизацията на БТК – ако тя не беше се случила, нямаше да имаме днес тази конкуренция на пазара.

Това, за което говорите са сектори, а моят въпрос е по-скоро за концепция, за визия, за философия, която не се е реализирала.

Конкуренцията на секторите, свързани с обществени услуги, може да се нарече философия. Например, вкъщи имаме един доставчик на парно, ток и газ. Това са четири обществени услуги, където няма конкуренция, а трябва да има.

Също така няма големи пазарни отношения в здравеопазването. За десет години не са се случили ключови реформи, затова тези услуги струват скъпо на държава, качеството е ниско, хората са недоволни.

Споделете Вашия управленски опит – какво е необходимо на една политическа инициатива, за да успее да се осъществи в България?

Много други неща можеха да се случат, ако имаше повече политическа воля. На първо място, важен е лидерът на отделната партия или правителство. На второ място, трябва да има няколко необходими условия, да има правилен исторически момент. Трето, да има достатъчно компетентен и целенасочен екип, който да изпълни проектите.

Доколкото са важни медийната подкрепа и отвореността към гражданското общество – това благоприятства ли постигането на резултати, или по-скоро внася шум в системата?

Повечето политиците се оплакват, че медийната среда е срещу тях. Всъщност тя е такава, каквато е в целия свят. Който не го разбира, не бива да се занимава с политика. Като цяло, лично аз никога не съм се оплаквал. Просто човек трябва да знае правилата и да умее да ги прилага правилно, а не да се оплаква от тях.

От всички кампании, които фондация „Фридрих Науман“ е провеждала през последните години – дебати, обучения, форуми и др. – за Вас кое е оставило най-важна диря в българския политически живот?

Като представител на НДСВ съм изключително благодарен на фондация „Фридрих Науман“ – за огромното ноу-хау и морална подкрепа, които са ни оказали, за финансовата подкрепа, както и за самочувствието, знанията, контактите.

Презентациите на Аспарух Панов са незабравими, няма много хора като него. В книгата си „Енергия“, която написах тази година, съм го цитирал. Той ми предостави и една снимка – на нея Цар Симеон II е на балкона на римски

дворец, заобиколен от основните европейски фигури. Освен това през 2007 г. Аспарух беше много достоен кандидат в нашата листа за Европарламента. Направи забележима кампания и за малко да стане евродепутат.

Каква ще бъде визията на НДСВ за участие в българския политически живот напред? Вече сме в Европейския съюз и като че ли основните предизвикателства от 2001 г. са постигнати.

Хубавото на живота е това, че винаги има нови предизвикателства. Като постигнеш една вълна от тях, идва следващата. Животът никога не спира. Точно това отличава визионерите, които гледат дълги години напред. Ако само се вкопчиш в следващата цел, изведнъж изпадаш в безвремие. Накъде ще поеме НДСВ зависи и от това кой ще бъде избран за лидер. Четирима от нас представиха своите платформи, в тях има много общи неща, както и различни нюанси. Ние се познаваме много добре – приятели сме и работим заедно. Между нас няма никакви сериозни противоречия. В това състезание няма да има победители и победни, а ще има един избран председател, а останалите ще го подкрепят. В нашите концепция има няколко нюанса. Например, според мен НДСВ трябва да има правителство в сянка, други кандидати смятат, че не трябва да има. Някои от нас смятат, че трябва да сме центристка и балансираща партия, аз не смятат така и имам няколко аргумента. НДСВ от самото си създаване защитава определени дясно-центристки ценности, независимо дали етикетът е такъв или не е. Например, ако видим едно Ауди купе, различните хора биха го определили в различен клас. Някой ще каже, че това е седан, друг, че това е лимузина, трети, че е спортен автомобил, но това си остава все същият автомобил. Моят прочит за партия НДСВ е, че тя винаги е била дясно-центристка партия. Някои хора я наричат центристка, но това не е никакъв схоластичен спор, а просто е етикет. Не бих искал да бъдем центристка и балансираща партия, защото тези партии никога не печелят избори. Тези партии са необходими само тогава, когато някоя от големите няма абсолютно мнозинство и се нуждае от допълнителен партньор. Т.е., ако левицата печели, тя кани балансори, ако десницата печели и не й стигат гласове, кани балансори.

А като има патова ситуация, левите и десните правят широка коалиция, както стана в Германия или България – тогава от балансьори няма нужда. Не бих искал ние да сме такава партия. Ние искаме да сме от водещите партии. Затова не искам да сме центристи и балансьори.

Но все пак, как се определя Ауди-то като етикет зависи то целевата група, на която се продава. В този смисъл етикетите са важни, защото и НДСВ и ДПС се борят за електорат. Не е толкова безпроблемно как се дефинира партията.

Проблемно е и за това аз съм го дефинирал в своята платформа. Бих искал да бъдем партия, която ще бъде подкрепяна от голяма част от българското население, а не малка елитарна фракция.

Какво се случи на последните избори – избирателите като че ли не разбраха какво стана? Когато в „Капитал“ излязоха стенограмите от заседанията на Министерския съвет, едва тогава много хора се ориентираха кой какъв е бил в предишния кабинет.

Не можем да се сърдим на някой друг – в политиката и в любовта човек трябва да се сърди на себе си. За нас беше ясно още от 2005 г., когато направихме широка коалиция, че ще загубим. България спечели, но НДСВ загуби. Това беше съзнателно решение – ние предпочетохме да загубим изборите, но България да бъде в Европейския съюз. Защото ако не бяхме там, няма никакво значение коя партия колко печели и кой е лидер на НДСВ. Мисията на НДСВ беше България да е в Европейския съюз. Ние я изпълнихме и сега ще се стягаме за следващите избори.

Вашият съвет към младите либерали в България?

Първо, много ще се радвам, ако много млади хора останат в България. Както ние бяхме в чужбина – учихме, работихме и решихме да се върнем и да работим за страната си. От друга страна, им пожелавам да подкрепят тези

политически сили, които са про-европейски, про-бизнес. И които модернизират държавата, а не я връщат назад.

Благодаря много!

КОРМАН ИСМАИЛОВ

Младежкото ДПС е една от най-успешните младежки либерални партии в цяла Европа. Според вас как успя МДПС да се утвърди като организация, която все пак изповядва либерални ценности, имайки предвид, че като правило доста млади хора са по-скоро леви и/или не се интересуват от политика?

Първо, нещата тръгват от генезиса, от възникването на движението и от неговите лидери. И г-н Доган, и Касим Дал са били на младежка възраст, когато започват да се занимават с политика. И дори в нелегалния период на организацията - един Рушен Риза, който сега е депутат, тогава е бил 16 годишен, непълнолетен, и е бил 10 дни в ареста за разпространение на нелегални позиви срещу режима. В последствие вече визията, говоря за началото на 90-те години, визията на Доган още от тогава да създаде стройна младежка организация по модела на младежките структури на БСП, БКП навремето, които бяха много ефективни, много съдържателни. Като идеята е да има нови хора, защото новите реалности, новите действителности, глобализацията и новият век предполага едни малко обременени от миналото хора с нова визия. И започва инвестицията за изграждането на такава организация още тогава и затова в днешно време ние вече имаме млади политици на около 34 - 35 годишна възраст, които имат повече от десет години политически опит, т.е. минали са през много кампании, минали са по стъпалата на партийната структура, йерархия, административен опит са натрупали - въобще натрупали са и авторитет, и знаят за какво става въпрос.

Има и една последователна кадрова политика, насочена към младите. Към днешна дата, трима - и в мое лица включително – влязохме в Народното събрание: за пръв път председател на младежката организация става депутат, двама областни председатели на младежката организация стават депутати, а други двама отпаднаха.

При нас се стимулира (и последните години я получихме) една много голяма самостоятелност на младежката организация, която ни дава възможност

да правим грешки вътре, на които последиците не биха били толкова безобидни, ако сме на високи държавни постове. Така че на младежката организация наистина се гледа като на една реална среда за правене на политика, за участие в политиката.

Аз съм присъствал на събрание на лидерите на младежката организация, където те, в присъствието на Ахмед Доган, много остро критикуват неща, които стават и в “голямото” ДПС, и в политиката. Такава свободна дискусия, такъв свободен език на толерантност много трудно можеш да срещнеш където и да било в друга партия.

Това донякъде се дължи на доверието в лидера, защото те го усещат като млад по дух, близък, да го наречем, “техен човек” и той провокира такова мислене и такова поведение. Той винаги стимулира да се изпреварват вътре големите, които са по-бавни, по-не-гъвкави. Младите са по-амбициозни, по-адаптивни, по-пробивни и това е важно за ДПС, тъй като развитието на партията зависи до голяма част от това. И най-вече по време на изборните кампании на места товарът на кампанията на 80% се изнасят от младежките организации.

През годините, като председател на младежкото движение, сте имали много съвместни проекти с “Науман”. Ако трябва да изброите три проекта, които за вас са най-важни през всичките тези години, кои биха били тези проекти?

За мен е много ценно международният опит, който те пренасят. Достъпът до международния либерален опит, участие в международни форуми - както в региона, така и в Западна Европа, тъй като там имаш възможност да се срещнеш с едни либерални партии и политици с много по-дълбоки познания и по-голям политически опит в едни демокрации, в които нещата са по-отработени, по-наместени и ценностно по-добре напаснати. Докато при нас има доста така разминавания - все още не са улегнали нещата - и процесите, и структурите като гражданското общество - то е друг колектив, по друг начин действа, пазарната

икономика и т.н. Всичко това прави либералната политика там да бъде по-конкурентна, по-адекватна, по-изпреварваща. Докато при нас все още се привнасят много неща. Привнасят се и малко вървим след събитията. Тези срещи, тези контакти, тези семинари за мен са били много ценни и въобще културният обмен, който се получава.

Вие, като се срещате с ваши колеги от други европейски страни, имате ли усещането, че работите на едно и също ниво? Дали това, което тук правите като младежка либерална партия е съизмерима с това, което те правят като кампании, като инициативи?

Ние сме още по-национално вътрешно ангажирани, тъй като при нас като че ли има доста неуредици в обществено-политическия живот тук. Докато при тях нещата нали са по-уредени и те са по-навън - отворено настроени. При нас тази отвореност към другите, към Запада да го наречем и към света, все още не е толкова голяма и има там още какво да получим като информация. Това е което аз усещам. Но от гледна точка на това, когато идват и младите лидери, младите председатели на либерални организации, те са били изненадани от нещата, които ние правим, от нашия опит на местно ниво. Колко по-стройно са организирани нещата, колко дори, бих казал, професионално, а не толкова емоционално. При нас нещата са много сериозни, с много енергия, с много концентрация, с ясна стратегия, както се казва с много силна мотивация.

Ако се върнем на тази българска политика, където казвате , че сте по-добри - като либерал, вие как виждате от към днешна дата предизвикателствата пред страната?

Това, което се случва при нас, ето все още емоционалните вълни, които заливат политиката и политическото, това че все още се случват при нас по този начин говори, че не сме още достатъчно укрепнали, не сме се развили, не сме узрели политически. Т.е. ние много бързо забравяме, или крайно, силно мразим, обичаме, или сме много консервативно, скептично настроени, или сме прекалено доверчиви. Може би това е част от манталитета, българския или

регионален да го кажа, но за това играе роля, пак казвам, незрялото (според мен 20 години демокрация са малък опит) - ние сме още в тийнейджърската възраст, дето се вика. Същото се отнася за икономическите отношения, за гражданското общество, за медиите. Всички тези слабости в тези сфери, водят до тези неща - нещата са комплексни. И така като един човек по-свободомислещ, отворен, виждаш как хора, които се самоопределят за десни, за демократи, които уж са основата на тези партии, на тези ядра, виждаш как крайно недемократично изпъкват на преден план техните емоции и го виждаш в тяхното говорене.

Как виждате изхода от тази ситуация, защото така, като че ли се въртим в омагьосан кръг?

Изходът го виждам в по-силно политическо обучение, в едни по-различни правила, в това число и закони, насочени към медиите и към стимулиране развитието по някакъв начин на гражданското общество - да не е зависимо от партиите, да няма около партиите обръчи, както има от фирми, от НПО-та, от медии, от синдикати, от университети, примерно, и т.н. Но това ще дойде, когато партиите започнат да се професионализират. Мисля, че ДПС е една от бързо професионализиращите се партии към момента и това ще го покажем в опозиция.

Топката е в ръцете на партиите според вас? Или по-скоро и в ръцете на гражданско общество?

Донякъде в зрелостта на политиците. Те трябва да виждат, че от техните решения, от тяхното поведение, от тяхното говорене, от техните действия зависи много здравното състояние на тази среда.

Каква е мечтата ви за България, как я виждате след 20 години?

След 20 години мечтата ми за България е свързана с мечтата ми за ЕС - като едно пространство на развита либерална демокрация, на свобода, на мултикултурализъм.

Колко голям го виждате ЕС тогава?

Виждам го и с Турция в него, и страни като Украйна, въпреки че е много смело това нещо. Повече това така ми се иска да бъде. Западните Балкани влизат също. Но всичко зависи от ефективността тук в нашия регион, в който има много голям потенциал за растеж, за развитие, има голям ресурс, но все още този човешки ресурс, най-ценният, до момента не се развива така, както би трябвало, за да произвежда тази принадлезна стойност, която да ни позволи, стъпвайки върху нея, да надграждаме, да развиваме и същевременно всички тези ценности, за които става въпрос. Това е пътя на отваряне, на обединение, на изнасяне на култура, на продукти - разглеждам различието като богатство.

ЕМИЛ КОШЛУКОВ

Г-н Кошлуков, Вие, от една страна, имате опит в гражданския сектор, от друга страна и сериозен политически опит. През годините на прехода, установиха ли се някакви механизми и процедури за участие на гражданското общество, на гражданския сектор във вземането на решения, в правене на политики?

Има една теза, важи за Чехия - и Вацлав Хавел я е повтарял, и Желев я е повтарял - бившите десиденти в Източна Европа виждаха гражданското общество като опозиция на властта. Чувал съм подобни изказвания и от други източноевропейски лидери. Т.е. тези големи организации - и "Хартата" и "Солидарност", и другите, те възникнаха в Източна Европа като граждански организации, защото не бяха институционализирани в политическата система. Винаги произходът и ролята им е като на опозиция на властта. Това наложи веднага след революцията едно неправилно разбиране, че гражданското общество си е изиграло вече ролята - тъй като правата на демокрацията са уредени, гражданските организации нямат роля вече.

Ето това мислене и този манталитет съществува в повечето от водачите на прехода. Те не са разглеждали гражданското общество самостоятелно, извън ролята му на коректив, на опозиция на властта. Те така са се създали, като деситедни, като ръководители на нелегални граждански групи. Дълги години дори демократичните лидери в Източна Европа, включително и в България, гледаха несериозно на гражданското общество. Те смятаха всъщност, че ролята му е била да подготви новопартийната система. Може да не е изказано толкова крайно, но това е мисленето, това е парадигмата, в която се намираще гражданското общество в тоя момент. Така че то изостана в известен период от време в дефинирането си, в развитието си. Много по-късно започнахме да си казваме, че то е всъщност третия сектор. Ако погледнете понятието „трети сектор“, ще забележите, че е навлязло доста по-късно след началото на прехода.

Да, но от друга страна, като видим архивите, статистиката, разбираме, че страшно много граждански организации има през тези години, възникнали още в самото начало на промените.

Точно така, те са създавани страшно много, но ролята и функцията им е размита. Те не са *par excellence* трети сектор, те не се виждат като организации за взаимопомощ и за постигане на каузи на граждани, те са като притурки и затова са партийно оцветени винаги.

А как е в момента - има ли вече някакво самосъзнание за гражданската роля на гражданските организации?

Мисля, че в момента има. Първо, минаха много години. Второ, тук може би е ролята на американците и на големите програми, които насърчаваха, наливаха опит, знание и пари в гражданското общество, за да го развият.

Тук се появява обаче една зависимост - каквато програма има, това се прави. "Гражданското общество" у нас не възниква според нуждите на обществото, а възниква според финансирането. По-късно, след време нещата се промениха, когато започна да се разбира повече и навлязоха тези програми (facebook е типичен пример), където се организират групи самостоятелно, за собствени каузи, които нямат никаква връзка с властта. Но индикация за другото е например, че всички стопански организации в началото на прехода са си червени или сини. Те са си политически ориентирани. Профсъюз Подкрепа е с тези, а КНСБ е с онези. Тази фондация е с тези, другата е с другите... И това така се е разглеждало през годините.

А би ли могло в онези години, началото и средата на 90-те, да има независима организация в тази силно политизирана среда, която да се бори и да отстоява някаква успешна гражданска кауза?

Мисля, че днес вече да. Мисля, че вече има много организации на граждани: еко-защитни, правозащитни и др., които не гравитират около някаква политическа сила. Но като погледнеш генезиса на първите организации, те са политически - един е бил СДС и е станал това, друг е бил БСП и е станал другото. Всичко е по две - синьо и червено. Ако върнеш от 91г. насам, ще видиш, че има двойка организации за всяка една кауза.

Сега вече виждам и предполагам, че вече, след 20 години, това е донякъде преодоляно, защото, пак казвам, има самостоятелни инициативи - от интернет групите, които се появяват за протести на Орлов мост, от екозащитните организации за Иракли и още десетки примери, които очевидно не са свързани с властта. Независимо, кое е правителството, те защитават тази кауза.

Но като че ли пак само в тия две области - едното е интернет, другото е екологията.

Мисля, че това са най-големите области, където можем да видим самостоятелни примери на граждански организации. Това е характерно за източноевропейското гражданско общество, което го отделя от западното, където има достатъчно време то да се изгради и третият сектор да е самостоятелен и да е трети сектор. Тук не е трети сектор, тук е част от политическата система и това е безспорно.

Да - то нито първия-първи, нито втория-втори, какво остава за третия...

Точно така - то за бизнеса важи същото - има сини и червени фирми. Така, че това поляризиране на обществения живот, това разделение на посткомунистическо и антикомунистическо се отразява неминуемо.

Какво трябва, за да успее една гражданска организация? Събират се някакви хора, имат някаква значима кауза, но едни стигат до резултат, а други не стигат до резултат.

Мисля, че едно от нещата е във въпроса с легитимацията. Много от тези организации се борят за да могат да си провеждат проектите, за да могат да се отчитат на западните донори, защото предимно финансирането е външно. Ако се направи сигурно един финансов емпиричен анализ внимателно, ще се окаже, че местното финансиране е една пета, спрямо четири пети от външното финансиране - UNPD, Democracy commission, някоя от другите големи програми и Отворено общество и т.н. Ако погледнеш и видиш, че финансирането за гражданското общество и неговите нужди, каквито и да са, е четири пети външно, това безспорно влияе върху развитието. Така че успешните организации трябва да получат (заради външните си донори, заради начина по които отчитат проектите си, заради начина по които се представят пред тях) легитимация. Трябва да се покаже, че си се срещал с министър, че имат комуникации, че има договор с община... И в битката са по-успешни онези, които са успели да се легитимират пред властта, да получат санкция или одобрение някакво. Дали ще сключат договор с кмет и т.н., но да покажат на външните донори, че те са приети на сериозно тук от институциите. И пак се връщам на първата тема, а именно, че институциите приемат тези, които смятат, че са техни - ще подпиша с тези, но другите смятат, че са на другата партия и с тях няма да подпиша.

Добре, но нека обърнем нещата. Значи гражданските организации се легитимират пред донора през властта. Но ако тази гражданска организация се бори, да допуснем, че тя има вече някакво финансиране, тя се бори за промяна на нормативна база, за установяване на някакви процедури, за влияние върху политики, бори се за някакви инициативи да направи с кмета и т.н. Тогава какво е необходимо, за да постигне успех тази организация? Защото

едно е да отидеш на среща в Народното събрание - това е важно за донора, но дали ще има решение след тази среща?

Има някои, които успяват. Историята с интернет-подслушването което опитаха, за да има промени в МВР, историята с “Натура 2000”, където повлияха еко-организациите. Нали това са по-ярките примери. Има и на по-дребно ниво. Има очевидно постижения, независимо как са отчитали и какво е финансирането, някои са постигали целта си. Според мен успехът от една страна се дължи на специфичната организация, лидер и хора, които участват. От друга страна на събрано know-how. Една голяма част от гражданските организации бяха буквално водени за ръка през годините от западните институции - семинари, обучения, тренинги, разменни програми. Така една голяма част се професионализираха. Имаше доста дълъг период, в който гражданското общество беше занаят. За да пишеш проект, трябва да си в джаза. И тези, които се профилираха в това, което започнаха да работят, просто постигнаха резултати - знаят как, знаят къде да почукат, знаят как да формулират въпроси, знаят, как да говорят с кмета. Има един успешен проект и го прилагат на друго място. Така че се появи една прослойка на неформални лидери, които са си чисто формални вече (и за това те работиха с години), което си е противоречие, това си е оксиморон.

Как виждате от гледна точка на сегашната ситуация в България предизвикателствата пред либералната политика?

Тази тема за мен в България - от дълго време не съм се занимавал с другите държави - все още идеологическата идентификация на партията е чисто формална. Заради външни фактори и поради разбирането, че трябва да си в някаква група. И горе-долу това е единственото условие, което дефинира, което обуславя, което определя кой, какво прави. Всички партии, които са влезли в определена политическа група в европейския парламент или европейските сестрински партии, приемат ценностите, приемат уредбата. Погледнете политиките които правят - нищо общо с декларираните ценности. Което

показва, че идеологическите действия тук са само формални. Няма как ти да ми кажеш, че си лява партия и да ми сложиш 10% данък - абсурд, това и в Америка го няма. Дори в Америка го няма, където демократите, които ги броим за техните социалисти, нали дори и там няма такива политики, които БСП въвежда и гласува тук с вота си на своето парламентарно мнозинство. Нали идеологически абсурд. Ти си лява партия и правиш плосък данък.

Отвъд етикетите все пак има ли някакво място за либерални ценности?

Предполагам, че в разслоението на обществения живот има, защо особено след приемането ни в общността България криво-ляво започва да влиза в тези рамки. Теми като етническа толерантност, където има разграничения ясни между партиите както на Запад, така и тук има анти-турска и анти-малцинствена политика и тя е формулирана, пропагандирана, декларирана. Тези отлики започват да се появяват по обществено значими теми, макар че не мога да кажа само, че партиите ги определят съвсем точно или застават категорично. Сега има и някои, АТАКА например, и казваш ултра-крайна и така и така. Докато ако погледнеш големите партии - БСП или ГЕРБ, т.е. и сини и червени, дори по тези теми те не смея да се разграничат чак толкова, няма ясна политика. Но в обществото започват да се появяват ценности и потребности, които да бъдат формализирани в политически решения, законодателство, правила, наредби, ако искаш и в строеж на джамии и буквално стигаш до екологичните проблеми. Екологичния проблем опира до кадастър на град, до зелени площи, до подробен устройствен план и т.н., където се вижда политиката. Ние тук говорим за действителен political decision making, които трябва да отрази най-ясно идеологическата разлика и то се вижда. И въпросите, които възникват поради, пак казвам, може би нови нужди на обществото. Екологията е сравнително нещо ново за България, до скоро я нямаше като тема на дневния ред на партии, на политиката, на обществото, не беше важно. Етническият толеранс, който винаги е бил проблемен наскоро се дефинира толкова ярко и крайно. Религиозните въпроси - наскоро толкова ярко и крайно. Гей въпросите –

наскоро... всичко това е в последните няколко години. Ако се погледне внимателно, където вече формулираме политики, влизат дебати в семейния кодекс - дали имат право тези двойки или нямат.

Има ли криза на либералната идея покрай световната икономическа криза?

В България понятието за либерализъм не е такова. Това, което е либерал в Америка, не е либерал в България, то не е и в Европа даже. Така, че когато там се говори за либерални идеи, които са супер пазарно-ориентирани, тук не е такова. Тук либералната идея се вижда по-скоро като някакъв среден път. Поради ролята на ДПС и другите, които твърдят, че са либерални партии, които, разбира се, нямат нищо общо с либералните партии - как ДПС ще е либерална партия, по коя категория. Но понеже дефиницията за либерал го е иззела ДПС през годините, нали това беше единствената либерална партия до създаването на НДСВ, т.е. 15 години ДПС е партията, която казва, че са либерали. И понеже либералният етикет беше превзет от ДПС, той стане непрестижен. Това е единият проблем с либералната идея - беше асоцииран с етническа партия и то очевидно проблемна, в смисъл - с обвинения за корупция и то през всичките години. И второ, заради политиката на ДПС либералния организация тук се вижда като балансър, като брокер. Т.е. тя няма профил, няма позиция. Това забави, макар че фондацията е работила през тези години страшно много, насърчавани са либерални формации, радикалдемократи и т.н. Нали имало е и партии, които са се опитвали да работят точно това, но може би специфичният български случай заради ДПС не позволи либералната идеология да се наложи, да получи персонификация. Да кажеш, тези са либерали, така мислят и така. Няма либерални говорители, въпреки фондации, нали които са за либерални стратегии, дефакто няма либерални политици. Кажете ми кой е либерален политик в България - няма.

За вас кои са най-важните резултати от дейността на фондация “Науман” у нас?

Фондация “Фридрих Науман” през годините, от самото начало, винаги е работила в България, винаги е присъствала много ясно, насърчавала е либералната политика, опитвала се е да превърне идеологията в практика, насърчава законодателство, образовала е хора, които да дават ясна политика и ясни послания, така че това е безспорен успех. Спокойно можеш да кажеш, че двете големи немски формации са “Науман” и “Аденауер”. Това е безспорно, като кажеш фондация “Науман” и хората я разпознават.

И голямата победа на “Науман” е, че успя да остане и да не се забърка в политически игри. Обвиненията срещу политизацията на другите фондации са много и ги е имало винаги, особено “Еберт”. Че често взима страна в битките, че подкрепя БСП, или че подкрепя една или друга партия, че са пристрастни - тези обвинения през годините са били много тежки . “Науман” успя да запази своя достоен независим облик, насърчавала е обективно и безпристрастно различните либерални организации. И ние сме работили с нея, никога не е отказвала достъп до своите ресурси. До голяма степен, въпреки сега провала на НДСВ, голямата победа на “Науман” е, че за първи път либералите управляваха България и това можем да го припишем на “Науман”, защото, само припомням историята - Царят тръгна с консерваторите, говореше се за НЕП, ок и аз съм работил там, но “Науман”, дефакто либералите, за пръв път са имали власт, либерална формация е управлявала. Това е единствения случай, иначе бяха сини-червени, сини-червени. Благодарение на “Науман” и на нейното влияние, на връзките, контактите, тя успя да прокара една от най-големите партии в страната да се присъедини към либералния интернационал, което е и заслуга и на “Науман” безспорно. “Науман” е помагала и при първия и при втория мандат на НДСВ - давали са информация, правели са обучения, правели са семинари, за да наложат либералната философия и идеология и то директно в управлението. Което е факт.

РУСЛАН СЕМЕРДЖИЕВ

Как започна твоята либерална политическа дейност?

През 1992 г. в Съвета на Европа и по-късно през 1993-та - в Център за нова политика. В него имаше твърде много хора, които сега са в СДС. Там бяха и хора от бившите комсомолски среди, предимно хора реформатори ... примерно – един от тях е професор Ставрев, друг – днешния banker Божилов, бившият вече министър на образованието. По онова време той беше заместник председател на КНСБ. Може и да го беше напуснал вече. Участниците бяха хора с авторитет. Професионалисти от най-различни среди. В икономиката, в образованието, интелектуалци. Много от тях по-късно се включиха в „Нов избор“, но това се случи през 94-та година, когато го основахме като съюз на Център за нова политика и партия Сбор за демокрация.

Как се премина към формирането на „Нов избор“?

Формирането на „Нов избор“ дойде през 94-та година. На основата на една група народни представители, изхвърлени от СДС, защото подкрепиха правителството на Беров. Интересното е, че мене ме изхвърлиха, защото бях против процеса на разцепване на СДС. Аз не съм гласувал за това правителство. Бях затова - да има правителство на СДС. Изпълних това, което беше взето като решение, че СДС няма да подкрепи Беров, тоест изпълних решението, на тия които мнозинството взе тогава. Някои гладуваха за правителството „Беров“. Всеки със своите вотини. След това тези народни представители ги изхвърлиха от СДС, проведоха една от позорните истории в СДС. Защото ги изключиха един по един, включително, в това число и мен. Аз бях в командировка в чужбина, връщам се и ми казват – тебе те изключихме. С изключение на Мишо Неделчев и Елка Константинова никой не е посмял да каже, – този човек, наш народен представител, има право да си каже мнението, преди да го изключим. Та, те по позорен начин изключиха всички. След това изключиха Иван Пушкарков, мен, след това и още двама от СДП. И ние останахме – независими

народни представители. Аз смятам, че тогава съм направил една грешка - трябвало е да напусна народното събрание. Това, което си мислех по това време, на основата тази група наречена „мравки” (наречена така по аналогия на романа на Стайнбек „Гневът на мравките”), която практически беше мнозинство в Парламентарната група, от порядъка на 60-70 човека разумно мислещи хора, че се стигне отново до консолидация на групата и на самото СДС. Защото по това време се затресе цялото СДС. Тръгнаха окръжни конференции, истории – резултатът се видя после, по-късно.

Така, през 94-та година, ние с Иван Пушкаров, основахме партия от голистки тип. Между другото – първата голистка партия в мнозинството си е с произход френската либерална партия по онова време. Сборът не получи развитие, поради следващите събития. Започнахме да се срещаме по-често хората от Центъра за нова политика. Там се дискутираха, според нас и до ден днешен, интересни неща. Как да се управлява страната, как да се ускорят реформите и т.н. Митко [Луджев] може да разказва много. Аз, за съжаление, съм загубил екземпляра с техните предложения от тогава. Но по-късно тези предложения станаха основа на програмата „Нов избор”. Решихме от Центъра и Сбор за демокрация да направим един съюз, либерален. Кръстихме го Съюз „„Нов избор””. Смятахме, че трябва да се предложи правителство и преценявахме, че имаме някакви шансове. На основата на разума. И това нещо се случи – като малък възможен вариант на развитие на нещата, когато Беров си даде оставката. Жельо [Желев] възложи на нас да предложим правителство. Правителството не мина. Беше отхвърлено от БСП и СДС. Много са причините, да не се случи това правителство. Случи се обаче правителството „Виденов”, голямата инфлация и ограбването на Българите. Участвахме на изборите – неуспешно. След изборите основахме либерална партия „Нов избор”, защото цялата ни програмата беше либерална.

Влязохте ли в парламента?

Не. Тогава не. Направихме една от най-атраktivните кампании. Онази с плаката със задниците..По съдържание на програма обаче, мисля, че такава кампания в България не е имало.

Как ДПС стана либерална партия, защото тя дълго не беше такава?

ДПС стана либерална партия благодарение на „Нов избор” и РДП. Това за мен е истината. Каква е историята? Историята е следната, до колкото тя някъде е предрешена ... Без наши участия: Когато бяхме в Съвета на Европа, ДПС имаше представител - Юнал Лютви. Той отиде в групата на либералите, там бяха Пухи [Аспарух Панов] и Лютви, след това и аз. Като представител от СДС /по това време бях член на БСДП/, трябваше да се включа в групата на социалдемократите.Отидох в групата, обаче видях, че мястото ми не е там. Това беше една социалистическа група. Заедно с един поляк, още след първото ни участие в заседание на групата решихме, че нямаме нищо с тия хора. Там имаше и бивши комунисти, бъкаше от левичарски идеи.

Е, то и в либералите имаше...

За съжаление бившите комунисти се посяха къде ли не... И отидохме в либералната група. И така се осъществи първото събиране. От там ДПС, чрез Лютви започна своето „либерализиране”.

Ама, той, за да влезе в либералите е трябвало да има причина?

Значи, той е образовано ченге.

Някой му е казал да влезе там, той няма да влезе на собствена глава.

Сигурно са го решили заедно с Доган. Това е началото на тяхното сближаване със средите на либералните партии. В последствие вече/ тъй като все пак те са си, колкото и да го отричат, една етническа партия/, се стигна до идеята, а тя беше на Жельо [Желев] и Димитър Луджев, по-късно и РДП, да се направи Либерално Демократически съюз, който да бъде член на Либералния интернационал.

А как, чия беше идеята, как протече?

Как протече? През 98-ма.. след като се направи онова, което също е било може би иницирано от разни други кръгове, Обединението за национално спасение, дало на Симеон Сакскобурготски някакъв вид писта за връщане в българската политика... От „Нов избор” само Митко [Луджев] беше тогава депутат в ОНС. Тогава свалихме от дневен ред нашите си работи, партийното строителство. Въпреки, че ние смятахме, че правим точно обратното. Идеята според мен беше много добра, за Либералнодемократичен съюз, но едни други хора развалиха нещата.

Защо ДПС се отдръпна от проекта Либералнодемократичен съюз [РДП, ЛДА, ЛСНИ и ДПС]?

Причините са прости. Едната е, че ние – българската част от Либералния съюз ... спряхме да работим достатъчно. Идеята беше ДПС да гарантира прескачането на изборната бариера. Аз бях главен секретар, председател беше Ахмед Доган. Мога да кажа, че поведението на ДПС беше изключително коректно и лично на самия Доган. Поведение, което после се промени, но в самото начало беше коректно. Според А.Доган: „имате гаранцията, че при едни следващи избори ще влезете в парламента, действайте така, че да си развиете структурите”. Имате две години. Ние нищо не свършихме в тая посока, точно обратното. Започна една битка за позиции, това се случи за изборите 2001-ва година. През 2001, ЛДС реално се разпадна.

РДП тогава сключи споразумение с Желевата партия [Либералнодемократична алтернатива].

Тази според мене беше една от причините, защото това го направиха без знанието на А. Доган. Доколкото аз имам информация. Аз тогава се противопоставих. В този кръг от хора, които дискутираха тези работи, бяха от РДП - доктор Кирил Бояджиев, Кирил Велев, Мишо [Неделчев]. От наша страна Димитър Луджев и аз. Това бяха така главните действащи лица. От Либерална

алтернатива се появи Румен Данов. Преди него, ако помниш, имаше един професор - Гълъбов, той беше председател. Според мен Румен Данов обърка нещата. Появи се тази идея трите партии РДП, Либерална алтернатива и „Нов избор” да сключат отделен съюз. Това го направиха без знанието на Доган. Ние от „Нов избор” бяхме за разговор за сключване на такова споразумение. Аз съм присъствал на тези разговори. Личното ми мнение беше против подобно споразумение. Тогава някои ме обвиниха, че искам да си запазя поста за главен секретар на ЛДС. Всъщност мандатът ми изтичаше и подобно обвинение беше глупаво. Според мен опитът за обединение на „българските” либерални партии беше прибързан и ДПС трябваше да участва в тези обсъждания. Ако го смятахме за истински партньор.

Каква беше технологията Желев да стане, да се свърже с Либералния интернационал, да стане почетен председател, патрон на Либералния интернационал?

Тогава имаше институцията „индивидуален член” на ЛИ. По-късно я премахнаха, сега са я възстановили. Имаше дълъг период, когато такова членство нямаше. То по-скоро е символично.

Да, ама кой го свърза, защото той може да е либерално мислец. През Иван Кръстев ли е станало?

Вероятно и възможно. По това време Иван Кръстев работеше във фондация „Фр.Науман”. Когато аз имах контакти с Либералния интернационал, Желев вече беше обявен за индивидуален член. Той нямаше нищо против, но не участваше активно – беше президент на България. И като такъв – деполитизиран. В онези години, той беше символ на реформаторството.

А, тогава тази инициатива за този вътрешен български либерален съюз в рамките на голямото обединение на ДПС. От къде изхождаше това?

Аз мисля, че Румен Данов инициира това, с определена цел. Какво се случи: Либералнодемократичния съюз по устав трябваше да си смени

ръководството, /това не беше устав, а статут, правила/. Регистрация по Закона за политическите партии не сме имали. Ахмед Доган беше първият председател, като представител на най-голямата партия. Аз бях главен секретар. Изтече ни мандата и трябваше да бъдем сменени и двамата – на ротационен принцип. Имаше съвет и съответни структури... За мен, в този момент, промяната беше неестествена, въпреки, че беше регламентирана по статут. Не беше свършена работата. Според статута Димитър Луджев да стане следващият председател на Либерално демократическия съюз и вече не помня кой щеше да бъде главен секретар. А това не отговаряше на реалното влияние и сила на партиите в ЛДС.

Как определяш ролята на фондация „Науман” тук в България ?

Имаше един много положителен етап. Не познавам ролята на „Фр. Науман” - как се развиха нещата, след като НДСВ стана либерална партия. Какво се получи, според мен? Другите старите, така да се каже, либерали изведнъж загубиха контакт с „Науман”. Мисля, че това е съвсем целенасочено.

Но в началото беше друго. В онези години трудно се финансираше, особено тази образователната дейност по отношение на разпространението на либерални идеи и уменията да се създават неправителствени и партийни структури. В този период 1995-2000 имаше нещо, което вече го няма. Една либерална мрежа, тя беше иницирана от нас. Тогава, д-р Харалд Клайн беше на ръководител на бюрото на фондация „Фр.Науман”, регионалното. Той хареса тази идея, аз не мога да си спомня кой точно беше първият човек предложил мрежата, но така или иначе аз бях един от главните движещи дела и разбира се Аспарух Панов. Тази мрежа се структурира, дълго време тя функционираше. В повечето посткомунистически държави, където се правеха реформите. Беше нещо много добро. Не знам защо се изостави. Нямам обяснение.

Ако сега се обърнем назад, 20 години. Каква е присъдата за опита за политическо либерално представителство в България, за либералния проект?

Той още не се е състоял. Аз смятам, че в България има твърде много хора, които имат либерални възгледи, но ние, българите имаме други нерешени проблеми от миналото.

А, това, което Мишо Неделчев казваше, че либерализмът е издърдорен, омаскарен?

Това е така, защото резултатите са такива. Споделям го това твърдение, защото е факт. За да се обяснят някакви лоши резултати от управлението на България, в един момент се твърди, че „либералният преход е виновен”.

Когато в началото реформите вървяха с голям ентузиазъм се казваше, че СДС е носител на либералната реформа, без Съюзът да бъде либерална коалиция. Демократична – да, но не и либерална. Тогава СДС не беше партия. Но по същество осъществяваше някои либерални решения. По-късно онези, които критикуваха несвършените неща от СДС, особено от ляво, те наричаха всяко недомислено решение неолиберално – твърдение без никакви основания. Но повтаряно в медиите безброй пъти.

Според мен най-важните неща, които не се решиха, са поредица от решения, които СДС не взе и не осъществи. Не направихме, онова, което хората очакваха, СДС се затвори след влизането ни в Европа и влизането в НАТО. Не осъществихме господство законността, спазването на законите и не осигурихме правосъдие, поне частична справедливост. Не става дума за т.н. „социална справедливост”, а за справедливостта на закона, което всъщност е истинската социална справедливост. Всеки е длъжен да отговаря за онова, което върши. И да понесе последствията от това. Това не се случи.

Нарекоха либерални беззаконието, икономическите недомислици и ограбването на хората. В коя либерална държава се краде и се нарушават законите? Кое либерално управление е довело да разруха и нищета? Няма такова нещо. Точно обратното. Либералните държави са пример на законност, икономически просперитет и културен напредък.

От гледна точка на ценностите, които са либерални – тук в България има либерална нагласа. Хората искат да бъдат, и ние, Българите сме

индивидуалисти, искат да уважаваме индивидуалната инициатива, да я подкрепяме, обществото да я подкрепя.

Но има една огромна част от хора, които чакат да получат на готово, от държавата, от горе. Виждат, че се краде - и те искат да крадат, да получат. Не защото са възпитани да крадат, а защото очакват да получат всичко на готово. Виждат, че около тях това става. Безнаказано.

Ако анализираме по-дълбоко какво либерално се случва в България, то въпреки силните икономически структури на бившата комунистическа номенклатура, въпреки значителното мафиотизиране на икономиката, ще признаем, че се развиват и други процеси. Тези процеси са бъдещето на хората, които ще осъществяват някакъв вид либерална политика. Създават се и укрепват търговски дружества с най-различен профил, създават се и укрепват неправителствени организации извън влиянието на БСП и мафията. Растат нови и образовани поколения. Докоснали се до свободата.

Днес, по време на финансовата криза, сме свидетели на остър конфликт: от една страна привържениците чистия либерализъм и либералната икономика, и от другата страна – етатистите, привържениците на държавната регулация. До колко може тя да се осъществява? Може ли да има напълно свободни пазарни отношения в условията на глобализация? Оказва се, че не може, според някои. Според други кризата е заради държавната намеса. До къде да стигне регулацията?

Тази битка ще продължава докато съществува човечеството. Стремещт да се ограничава държавата в живота на хората е вечен. До колко тази държава да бъде в услуга на хората? Това противостоене винаги ще го има, винаги ще има едни хора, които искат да вземат властта и да разпределят богатата. И другите, които всъщност създават богатата, аз за себе си така възприемам - че напредъкът на човечеството се прави от хора, които са либерали.

Могат да се открият прояви на либерални идеи още преди повече от 3000 години, аз с Мишо Неделчев, той за мен е българският либерален авторитет, съм понякога спорил. Аз твърдя, че Конфуций е един от първите либерали. Изглежда смешно на пръв поглед, защото той такъв, един философ, възприеман

повече като консерватор, няма някаква строга рамка. В неговите беседи има елементи съвсем либерални. И икономически и държавнически. Вижте неговите препоръки за данъчното облагане и средното съсловие, вижте отношението му към „голямата” държава. Това ако не е либерализъм? И са много такива хора, като Конфуций. В Цялата история на човечеството. Ще ги открием вероятно и сред египетските жреци. Прогресът на човечеството се прави от такива хора, хора, които се усещат свободни и поемат отговорност да вършат от това, което правят. Хората, които искат да разчупят статуквото. Не е речено да хванат пушките. Защото не е либерално да убиваш, да нарушаваш права. И толкова.

Благодаря ти много ...